

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞUNU SİYASETİN YARGISALLAŞMASI ÜZERİNDEN AÇIKLAMAK

*The Establishment of the Turkish Constitutional Court from the
Perspective of the Judicialization of Politics*

Arş. Gör. Enis DUMAN**

ÖZET

Siyasal karar alıcılar, niçin kendilerini sınırlayabilecek bir anayasa mahkemesini kurar ve ona yetki aktarır? “Siyasetin yargısallaşması” kavramı kapsamında yapılan çalışmaların cevap aradığı en temel sorulardan birisi budur. Bu çalışma, söz konusu soruya Türkiye örneği üzerinden cevap aramaktadır. Siyasetin yargısallaşması, temelde: Anayasa Mahkemelerinin siyasal karar alım süreçlerindeki artan gücünü, siyasal niteliği haiz sorunların giderek Anayasa Mahkemelerine taşınmasını ve hukuki söylemin ve retoriğin siyasal alana nüfuz etmesini nitelemektedir. Türkiye’de Anayasa Mahkemesi, bir askerî darbenin ardından hazırlanan Anayasa’yla ihdas edilmiş olup anayasa yapım sürecinde Mahkemenin gerekliliği ile ilgili herhangi bir tartışma olmamıştır. Bahse konu dönemde siyasetin yargısallaşmasının anayasal söylemin yoğunlaşma-

* Bu makale İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı kapsamında yazılmakta olan doktora tezinden üretilmiştir. 26-28 Ekim 2023 tarihinde, Kırkkale Üniversitesi’nde düzenlenen 23. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu’nda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi. Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi, eduman@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0823-9660

sıyla şekillendiği görülmektedir. Anayasal söylemden kasıt, hukuki söylemin ve retoriğin siyasal söylemlere ve stratejilere hâkim olmaya başlamasıdır. Bu söylemin oluşmasında, kendi içlerinde homojen olmayan aktörlerin mücadelelerinin payı bulunmaktadır. Çalışmada bu söylemi tespit edebilmek amacıyla; muhalefet partilerinin programları, seçim beyannameleri ve bildirimleri 1961 Anayasası'na temel oluşturan Anayasa tasarıları ve Kurucu Meclis görüşmeleri incelenmiştir. 1961 Anayasası'yla bir Anayasa Mahkemesinin tartışmasız bir şekilde ihdas edilmesinin ardında 1950'lerin ortalarından itibaren muhalefet partileri ve aydınlar aracılığıyla şekillenen siyasal söylemin anayasal söylem tarafından belirlenmesinin payı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma; Mahkemenin kurulmasının sebebini, siyasetin yargısallaşması ve bu olgunun söylem düzeyindeki yansımaları ele alması bakımından literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasetin yargısallaşması, yargının güçlendirilmesi, Türk Anayasa Mahkemesi, Anayasa yapımı, 1961 Anayasası.

ABSTRACT

Why do political decision-makers establish and transfer authority to a constitutional court that can impose limit on their own powers? This is one of the most fundamental questions that studies on the concept of “judicialization of politics” seek to answer. This study attempts to answer this question through the case of Turkey. The judicialization of politics basically refers to the growing influence of constitutional courts in political decision-making processes, the increasing referral of political issues to constitutional courts, and the penetration of legal discourse and rhetoric into the political sphere. In Turkey, the Constitutional Court was established by the Constitution drafted after a military coup and there was no debate on the necessity of the Court during the constitution-making process. It is observed that the judicialization of politics in this period was driven by the intensification of constitutional discourse. What is meant by constitutional discourse is that legal discourse and rhetoric began to dominate political discourses and strategies. In the formation of this discourse, the struggles of non-homogeneous actors played a role. In this study, in order to identify this discourse, the programs, election manifestos and declarations of the opposition parties, the constitutional drafts that formed the basis of the 1961 Constitution as well as the discussions held within the Constituent Assembly were analyzed. The study finds that the uncontroversial establishment of the Constitutional Court with the 1961 Constitution was influenced by the political discourse shaped by opposition parties and intellectuals since the mid-1950s and onwards, which was then dominated by constitutional discourse. The study contributes to the literature by addressing the reason for the establishment of the Court, the judicialization of politics and the reflection of this phenomenon at the level of discourse.

Keywords: Judicialization of politics, judicial empowerment, the Constitutional Court of the Republic of Türkiye, constitution making, the 1961 Constitution of the Republic of Türkiye.

GİRİŞ

Türkiye İşçi Partisi'nin eski başkanı Mehmet Ali Aybar, henüz askeri darbe gerçekleşmeden önce, 1956 yılında arkadaşına yazdığı bir mektupta o dönemin muhalefet partilerinden şikâyetçidir. Demokrat Parti (DP) dönemi ekonomi politikalarına yönelik muhalefet tarafından herhangi bir öneri getirilmemesini eleştiren Aybar, bu partilerin “*varsa yoksa çift meclis, anayasa mahkemesi, falan filan*”la uğraştığını söyler¹. Aybar'ın eleştirisinin doğru veya yanlışlığından bağımsız olarak, özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren muhalefet partilerinin Anayasa değişikliği üzerinde şekillenen ve buna yönelik bir anayasal söylem tarafından belirlenen muhalefet diline sarıldıkları açıktır. Anayasa Mahkemesi de bu söylemin başat unsurlarındandır. Nitekim Türkiye'de siyasal iktidarı sınırlayacak bir Anayasa Mahkemesi, bu dönemde beliren anayasal söylemin taleplerini gerçekleştirecek bir askeri darbenin ardından yapılan Anayasa ile ihdas edilmiştir. Peki, seçimlerde iktidara gelme öngörüsünde olan siyasal partiler neden kendisini sınırlandıracak, işlemlerini geçersiz kılabilecek bir Anayasa Mahkemesini kurma ve ona yetki aktarma niyetine girerler? Siyasetin yargısallaşması kavramı etrafında şekillenen çalışmaların cevap aradığı sorulardan birisi de budur². Bu çalışma söz konusu soruya Türkiye vakası üzerinden cevap aramaktadır.

1961 Anayasası'nı hazırlamakla görevli Kurucu Meclis tutanaklarından hareketle Anayasa Mahkemesinin gerekliliği hususunda herhangi bir tartışmanın olmadığı görülmektedir. Bunda 1950-60 arası dönemin bağlamıyla şekillenen, bir Anayasa Mahkemesinin gerekliliği üzerinde Anayasa'ya şeklini veren aktörlerin uzlaşmasının payı bulunmaktadır. Özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren DP'ye karşı muhalefet parti-

1 Aktaran Ünlü, B. (2022). *Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 166.

2 Ginsburg, T. (2003). *Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 24.

lerinin siyasal söylemleri üzerinde, bir Anayasa değişikliği gerekliliği amacıyla birleşen anayasal söylemin etkisi belirgindir. Anayasal söylemin oluşmasında aktörlerin kendi içlerinde farklılaşan, homojen olmayan görüşlerinin mücadelesinin etkisi bulunmaktadır. Bu dönemde siyasetin anayasal söylemin yoğunlaşması yoluyla yargısallaştığı görülmektedir. Metin boyunca anayasal söylem ile kastedilen, bu dönemdeki muhalefet cephesinin³ siyasal söyleminde hukuki dil ve retorik yoğunlaşmasıdır. Çalışmada, anayasal söylemin hakimiyetine normatif bir değer atfedilmemekte; bu söylemin siyasal mücadelelerden bağımsız olmayan stratejik süreçlere bağlı olarak geliştiği düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun ardındaki sebepleri anlamaya imkân sağlayacak siyasetin yargısallaşmasının kavramsal analizine ve onun söylem/retorik boyutuna dikkat çekilecektir. Belirtilen dönemdeki anayasal söylemi takip edebilmek için ise öncelikle muhalefetteki siyasal partilerin rolüne odaklanılacaktır. Bu yönde muhalefet partilerinin seçim beyanname ve programları temel belgelerdir. Bu belgelerde somutlaşan söylemin oluşumunda *Forum* dergisiyle simgesel hale gelen aydınların rolü de bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde muhalefetin siyasal iktidara karşı formel düzeyde olmasa da yürüttüğü ittifak ile bunun neticesinde ortaya konan bildirimler mevcuttur. Muhalefet partileri tarafından Anayasa Mahkemesi özelinde oluşturulan anayasal söylemin Anayasa'ya nasıl taşındığı meselesi ise 27 Mayıs sonrasında Anayasa tasarısı hazırlamakla görevlendirilen İstanbul Komisyonu ve sonrasında devreye giren Ankara Si-

3 1956 yılında muhalefet partilerinin siyasal iktidara karşı ortak hareket etmesine yönelik Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem, "siyasi ufkumuzda bugün doğmuş olan muhalefet cephesi, vatandaşlar arasında en ümitli hareket sayılmaktadır" ifadesini kullanmıştır. Çalışmada anayasal söylemin üretilmesinde önemli yeri bulunan bu ortaklığı ifade etmek için de "muhalefet cephesi" ifadesi tercih edilmiştir. Aktaran Çakmak, D. (2008). "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", *Gazi Akademik Bakış*, C. 2., S. 3., s. 175.

yasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinin hazırladığı taslak ve nihayetinde Kurucu Meclis tutanakları üzerinden karşılaştırılmalı bir şekilde takip edilecektir. Bu bağlamda çalışmada bahsi geçen kaynaklarda yer alan Anayasa değişikliği talebi, Anayasa'ya yüklenen anlam, bir Anayasa Mahkemesinin gerekliliği gibi etiketler üzerinden anayasal söylemin tespitine yönelik yorumsamacı bir yaklaşım benimsenmiştir.

I. TÜRKİYE VAKASINA MEVCUT YAKLAŞIMLAR

Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun ardındaki sebeplere ve onun siyasal sistem içerisindeki yerine dair çalışmalarda Ran Hirschl'in hegemonik koruma tezinin⁴ "hegemonik" bir konumu bulunmaktadır.⁵ Öyle ki Ergun Özbudun'a göre hegemonik koruma tezi, "Türkiye'de Anayasa yargısının doğuşunu açıklamak bakımından en inandırıcı teoridir"⁶. Bu yaklaşıma göre Anayasa Mahkemesinin kurulmasının ardında iktidarın sınırlandırılması yönündeki hukuki amaçtan ziyade merkez elitlerinin çevrenin çoğunluk iktidarına karşı çıkacak ve değerlerini koruyacak bir araç olmasının payı bulunmaktadır⁷. Hegemonik koruma tezinin Türkiye bağlamında tercih edilmesinin ardında Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısını açıklamada oldukça güçlü ve etkili bir teorik yaklaşım olan merkez-çevre teorisiyle aralarındaki yakınlığın önemli payı bulunmaktadır. Hegemonik koruma tezinin elitler arası mücadeleye dayanması ve Anayasa Mahkemesini bu elitler arası mücadelede

4 Hirschl, R. (2007). *Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*, Cambridge-London: Harvard University Press, s. 43.

5 Özbudun, E. (2012). "Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri", *Liberal Düşünce Dergisi*, C. 17., S. 68., ss. 5-18; Özbudun, E. (2005). Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu, içinde Ergül, O. (Der.), *Demokrasi ve Yargı* (ss. 336-351), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları; Belge, C. (2006). "Friends of the Court: The Republican Alliance and Selective Activism of the Constitutional Court of Turkey", *Law & Society Review*, C. 40., S. 3., ss. 653-692; Gülener, S. (2012). *Türkiye'de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu*, İstanbul: On İki Levha Yayınları; Ergül, O. (2007). *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara: Adalet Yayınevi.

6 Özbudun, E. (2005). s. 340.

7 Özbudun, E. (2012). ss. 17-18; Ergül, O. (2007). s. 126.

bir taraf olarak kurgulamasına benzer şekilde merkez-çevre yaklaşımına dayanarak Mahkeme'nin merkezin değerlerini benimseyen bir aktör olarak görülmesi hegemonik koruma tezinin ilgi görmesini kolaylaştırıcı bir etken olmalıdır⁸. Ayrıca Ran Hirschl'in çalışmalarında, hegemonik koruma tezinin pratikteki karşılığına örnek olarak Türkiye'yi sıkça örnek göstermesi de bu tezin ilgi görmesinde etkilidir⁹.

Hegemonik koruma tezinin etkisi kadar olmasa da Anayasa Mahkemelerinin kurulmasının ardındaki siyasal role odaklanan bir diğer yaklaşım olan sigorta teorisi de Türkiye vakasını açıklama noktasında tercih edilen teorik yaklaşımlardan biridir¹⁰. Hootan Shambayati ve Kirdiş'in çalışması, Anayasa Mahkemesinin kurulmasının ardındaki sebepleri açıklamada hegemonik koruma tezinin argümanlarının hakkını teslim etmekle birlikte, sigorta teorisinin daha açıklayıcı bir yaklaşım sunacağını iddia etmektedir¹¹. Yazarlar, sigorta teorisinin seçim bazlı açıklama modelini takip ederek Türkiye'de Anayasa Mahkemesinin bu dönemde oluşan ittifak tarafından gelecekteki çoğunluk hükümetlerine karşı bir sigorta amacıyla kurgulanmış olduğunu iddia etmektedirler. Fakat yazarlar, söz konusu durumun 1982 Anayasası'yla birlikte farklılaştığını ve Anayasa Mahkemesinin ordunun "medenileştirme misyonu" nun bir aracı haline geldiğini belirtmektedirler. Yazarların, hegemonik koruma tezine eleştirileri bu yaklaşımın zayıf aktörlerin stratejik tercihlerine dayandığına yöneliktir. Onlara göre güçlü aktörler de Anayasa Mahkemelerini güçlendirme

8 Ergül, O. (2007). s. 125.

9 Hirschl, R. (2004). "Juristocracy' -- Political, Not Juridical", *The Good Society*, C. 13., S. 3., s. 7; Hirschl, R. (2004). "Constitutional Courts vs. Religious Fundamentalism: Three Middle Eastern Tales", *Texas Law Review*, C. 82., S. 7., ss. 29-36; Hirschl, R. (2008). "The Judicialization of Mega-Politics and the Rise of Political Courts", *Annual Review of Political Science*, C. 11., S. 1., s. 104.

10 Shambayati, H. ve Kirdiş, E. (2009). "In Pursuit of 'Contemporary Civilization': Judicial Empowerment in Turkey", *Political Research Quarterly*, C. 62., S. 4., ss. 767-780.

11 a.g.e. s. 769.

yoluna gidebilirler¹². Bununla birlikte Ginsburg'un yaklaşımında da Anayasa Mahkemelerini güçlendirmenin ardındaki sebep, güç dengelerinin gelecekteki belirsizliği üzerinden hareket eder. Bu bağlamda sigorta teorisinin de gücünü kaybetmekte öngörüsünde olan aktörler üzerinden bir açıklama getirdiği söylenebilir¹³.

Rasyonel-stratejik açıklamaların dışında Lisa Hilbink'in yaklaşımından ilhamla¹⁴ Mahkeme'nin rolünü düşünsel ve tarihsel bağlama atıf yaparak açıklayan Oya Yeğen'in çalışması, tarihsel kurumsalcı bir perspektifle Türkiye ve Şili'de yargının güçlendirilmesinin sebeplerine odaklanmaktadır¹⁵. Bu iki ülkedeki Anayasa değişikliklerini temel alarak kurumsal mekanizmalara odaklanan çalışma hegemonik koruma tezinin sınırlılıklarını aşan bir muhtevaya sahiptir. Türkiye'de muhalefet partilerinin hangi durumlarda Anayasa Mahkemesine başvurduğu sorusuna cevap arayan Aylin Aydın-Çakır'ın çalışması ise rasyonel-stratejik yaklaşımların eksiklikleri üzerinden hareket eder¹⁶. Yazar, Türkiye örneği üzerinden yargı bağımsızlığının tam anlamıyla olmadığı yerlerde de muhalefet partilerinin stratejik olarak dava yoluna başvurabileceğini iddia etmiştir. Ayrıca rasyonel-stratejik yaklaşımın iddia ettiği gibi, Mahkemeye başvurmakla birlikte beklenen sadece o davayı kazanmak değildir; Mahkemelerden farklı stratejik faydalar elde etmek için de bu yola başvurulabilir. Yazarın "stratejik dava" teorisi olarak adlandırdığı açıklamaya göre bir

12 a.g.e. s. 770.

13 Ginsburg, T. (2003). s. 25.

14 Hilbink, L. (2009). "The Constituted Nature of Constituents' Interests: Historical and Ideational Factors in Judicial Empowerment", *Political Research Quarterly*, C. 62., S. 4., ss. 781-797.

15 Yeğen, O. (2018). "Judicial 'empowerment' through constitutional change: the case of Chilean and Turkish Constitutional Courts", *Research and Policy on Turkey*, C. 3., S. 1., ss. 40-67; Anayasa Mahkemesini tarihsel kurumsalcı bir perspektifle inceleyen son dönemli bir çalışma için bkz. Göztepe, E. (2023). "Yeni-Kurumsalcı Teori Işığında Anayasa Mahkemesinin Normatif Düzenlemeler Yoluyla Dönüşümü", *Anayasa Yargısı*, C. 40., S. 1., ss. 253-270.

16 Aydın-Çakır, A. (2014). "Judicialization of Politics by Elected Politicians: The Theory of Strategic Litigation", *Political Research Quarterly*, C. 67., S. 3., ss. 489-503.

muhalefet partisi seçimler yaklaştığı zaman tekrar muhalefet partisi olacağına veya meclis dışında kalacağına yönelik bir öngörüye sahipse bu durumda mahkemeye sıklıkla başvurmak onun için stratejik faydalar sağlayabilir¹⁷.

Son dönemde Anayasa Mahkemesinin siyasal işlevine dair hegemonik koruma tezine yönelik eleştirel çalışmalarda canlanma görülmektedir¹⁸. Bu eleştirilerin temel argümanı, hegemonik koruma tezinin Türkiye örnekliliğini her durumda açıklayamadığı üzerinden hareket eder. Hegemonik koruma teziyle birlikte onu merkez-çevre yaklaşımıyla birlikte okuyan yaklaşım da bu eleştirilerden payını almaktadır. Bu yönde Mustafa Mert Alpbaz'ın çalışması hegemonik koruma tezinin Türkiye'de "büyük ölçüde yanlış ve eksik" anlaşıldığını ifade etmektedir¹⁹. Örneğin, yazara göre hegemonik koruma tezini Türkiye vakasını açıklamakta temel alan çalışmalarda Hirschl'in "ekonomik elitler" olarak tarif ettiği elit grubuna herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Oysa Hirschl'in tezindeki ekonomik elitler neoliberal politikaları savunurken, Türkiye'de hegemonik koruma tezinin okumasında merkez elitlerin ekonomiye yaklaşımı devletçi bir bakıştan hareket eder²⁰.

Hegemonik koruma tezinin Türkiye'ye uyarlanmasına eleştirel yaklaşan Gülce Tarhan Çelebi'nin çalışması ise Mahkeme'nin siyasal işlevi ve diğer aktörlerle olan ilişkisi bağlamında dönemsel bir okuma yaparak literatürde ayrı bir yere oturmaktadır. Hegemonik koruma tezinin, tüm bir süreci ak-

17 a.g.e. s. 490.

18 Seven, G. ve Vinx, L. (2017). "The Hegemonic Preservation Thesis Revisited: The Example of Turkey", *Hague Journal on the Rule of Law*, C. 9., S. 1., ss. 45-82; Alpbaz, M. M. (2020). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kemalizm ve Otoriterlik: Analitik Bir İnceleme*, İstanbul: On İki Levha Yayınları; Hazama, Y. (2012). "Hegemonic Preservation or Horizontal Accountability: Constitutional Review in Turkey", *International Political Science Review*, C. 33., S. 4., ss. 421-440; Çelebi, G. T. (2024). "1962-1980 Arasında Anayasa Mahkemesi ve Siyasal Aktörlerin İlişkisi: Hegemonik Koruma Tezi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım", *Alternatif Politika*, C. 16., S. 1., ss. 142-179.79.

19 Alpbaz, M. M. (2020). s. 280.

20 a.g.e. s. 282.

törler arasındaki sabit ilişkiler üzerinden yorumladığını ve aralarındaki mücadeleleri göz ardı ettiğini belirtmektedir. Yaza göre hegemonik koruma tezi ve merkez-çevre yaklaşımı 1960-80 arası dönemi anlamlandırmak için zayıf kalmaktadır. 1960'ların ortalarına kadar Anayasa Mahkemesine yönelik tavırda merkez ve çevre aktörleri arasında bir farkın bulunmadığına işaret eden yazar, sonrası dönemde ise ordu ile CHP arasındaki ittifakın bozulduğu 12 Mart sonrasında Anayasa Mahkemesi üzerine eleştiriler geliştiren Adalet Partisi ile ordu arasındaki yakınlaşmadan hareketle merkez-çevre yaklaşımının eksikliğini vurgulamaktadır²¹.

Türkiye'de Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun ardındaki sebepleri, siyasal niteliğini ve siyasal sistem içerisindeki yerini konu alan çalışmalarda, özellikle Türkçe literatürde, siyasetin yargısallaşması kavramı üzerinden hareket edilmediği görülmektedir. Bu noktada yargısal aktivizm kavramının sıklığı Türkçe literatürde çok daha baskındır. Türkiye örneğini ele alan İngilizce literatürde geliştirilen yaklaşımlar ise siyasetin yargısallaşmasının söylem ve retorik yönüne dikkat etmemektedir. Fakat bu hegemonik koruma tezi veya sigorta teorisinin açıklayıcılıktan uzak olduğu anlamına gelmemektedir. Bu çalışmada yapılmaya çalışılan Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun ardındaki söylemsel boyutun da bir etken olduğunu ortaya çıkarmaktır.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SİYASETİN YARGISALLAŞMASI

Çalışmada, Türkiye'de bir anayasa mahkemesi kurulması yönündeki kararın ardındaki itici güç siyasetin yargısallaşması (*judicialization of politics*) kavramı üzerinden ele alınmaktadır. Anayasa Mahkemelerinin küresel düzeydeki artan gücü ve siyasal sistemler içerisindeki ağırlığı söz konusu kavram etrafında tartışılmaktadır. Literatürde genel kabul gören bir tanıma göre siyasetin yargısallaşması, Anayasa Mahkemeleri ve hakimlerinin yetki ve güçlerinin siyasal karar alıcılar aleyhine

21 Tarhan Çelebi, G. (2024). s. 142.

genişlemesini, yargısal alana ait karar alım yöntem ve usullerinin siyaset alanına nüfuz etmesini niteler²². Bu anlamıyla kavram, daha öncesinde yasama ve yürütme organı eliyle çözülen sorunların giderek Anayasa Mahkemeleri tarafından çözülmeye başlaması durumuna vurgu yapar²³. Ran Hirschl siyasetin yargısallaşmasını bir “şemsiye” kavram olarak niteler ve kavramın birbirleriyle ilişkili üç süreci tanımladığını belirtir. Hirschl’a göre siyasetin yargısallaşmasının ilk yönü kendisini hukuki söylem, usul ve pratiklerin siyasal alan ve karar alma usullerine tesir etmesiyle gösterir. Kamu politikalarının üretilmesi sürecinin yargısal denetim üzerinden belirlenmesi siyasetin yargısallaşmasının diğer bir yönünü oluşturur. Son olarak siyasetin yargısallaşması kendisini “mega-siyasetin” veya “saf siyasetin” yargısallaşmasında gösterir. Ulusal güvenlik, milli eğitim politikası veya seçim sonuçlarının tasdiki gibi bir siyasi birliğe ait temel sorunlara da Anayasa Mahkemeleri karar verir hâle gelmiştir²⁴.

Hukuk alanının siyaset kurumuna etkisi bağlamında siyasetin yargısallaşması, aslında Anayasa yargısı mekanizmasının küresel genişlemesiyle eş zamanlı yayılır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde çoğunluk iktidarlarının olası tehditlerini önlemek amacıyla Anayasa Mahkemelerinin kurulması aslında siyasetin yargısallaşmasını da başlatan olgudur²⁵. Bu yönüyle demokratikleşme adımları ile siyasetin yargısallaşması arasındaki beraberlik, siyasetin yargısallaşması için demokratik bir yönetimin varlığını gerektirdiği yorumunu beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte artık yargının tam bağımsız olmadığı gelişmekte olan demokratik yönetimlerde

22 Vallinder, T. (1994). “The Judicialization of Politics—A World-Wide Phenomenon: Introduction”, *International Political Science Review*, C. 15., S. 2., s. 91.

23 Sieder, R., Schjolden, L. ve Angell, A. (2009). Introduction, içinde Sieder, R., Schjolden, L. ve Angell, A. (Der.), *The Judicialization of Politics in Latin America* (s. 2), New York: Palgrave Macmillan.

24 Hirschl, R. (2011). The Judicialization of Politics, içinde Goodin, R. (Der.), *The Oxford Handbook of Political Science* (ss. 4-6), Oxford: Oxford University Press.

25 Vallinder, T. (1994). s. 19.

de Anayasa Mahkemelerinin siyasal sistem içerisinde güçlü bir siyasal aktör olarak yer aldığı literatürde kabul edilmektedir²⁶. Tamir Moustafa'nın öncü çalışması, siyasetin yargısallaşması ile demokratik bir yönetim arasında kurulan bağı sorgulayarak, Mısır'ın otoriter yönetiminin neden kendi yetkilerinden taviz vermek pahasına bağımsız bir Anayasa Mahkemesi kurguladığı sorusuna cevap arar. Moustafa'ya göre Mısır'da anayasa mahkemesi kurulması yönündeki kararın ardında, ekonomide liberalleşme politikalarını desteklemek adına dış yatırımcılara gösterilmek istenen hukuki güvencenin payı bulunmaktadır²⁷.

Anayasa Mahkemelerinin küresel düzeyde artan gücü bu kurumların siyasal karar verme sürecinde etkili bir aktör hüviyeti elde etmesini, hâkimlerin de bu yöndeki istekliliklerini sağladığı düşünülmektedir. Bunda, siyasal karar alımında Anayasa Mahkemelerine ve yargısal usullere yönelik artan güvenin de payı bulunmaktadır²⁸. Belirtildiği gibi bir ülkenin etnik yapısına ilişkin sorunlardan, makro-ekonomi veya eğitim politikalarına kadar birçok kritik mega-siyaset alanında Anayasa Mahkemeleri söz sahibi olmuştur.²⁹ Örneğin, Türkiye'de 2007 yılında Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki usule ilişkin verdiği karar siyasal sistem üzerinde yapısal değişikliklere sebep olmuştur. Kanada'da Quebec'in statüsüne ilişkin verilen Anayasa Mahkemesi kararı ile Tayland'da 2006 yılında yapılan genel seçimlerin iptali ve siyasi partilerin kapatılması kararı da buna benzer niteliktedir ve Anayasa Mahkemelerinin siyasetin şekillenmesinde ne derece önemli etkiye sahip olabileceklerini göstermektedir. Bu noktada mega-siyaset alanlarının belirlenmesi, "siyasal olanın" nasıl tanımlanacağına ve o ülkenin kendi bağlamına göre

26 Aydın-Çakır, A. (2014). s. 489.

27 Moustafa, T. (2003). "Law versus the State: The Judicialization of Politics in Egypt", *Law & Social Inquiry*, C. 28., S. 4., ss. 883-930.

28 Hirschl, R. (2006). "The New Constitution and the Judicialization of Pure Politics Worldwide", *Fordham Law Review*, C. 75., S. 2., s. 721.

29 Hirschl, R. (2004). s. 6.

değişiklik gösterecektir³⁰. Gelecek seçimi odağına alan siyasal aktörler için ülkenin “*mega-siyaset*” konularında karar vermek yerine bu kararı Anayasa Mahkemesine havale etmek, onlara belirli bir konfor alanı sağlayabilecektir³¹.

Siyasetin yargısallaşmasının uygulamadaki karşılığında ilk akla gelen siyasal partiler aracılığıyla yasaların Anayasa Mahkemesine taşınmasıdır. Muhalefet partilerinin yasa yapım sürecinden dışlandığı durumlarda siyasetin en önemli araçlarından birisi Anayasa Mahkemesine başvurmak olacaktır. Çoğunluğa sahip bir siyasal partinin yasa yapma gücünü elinde tuttuğu durumlarda, özellikle küçük partiler olmak üzere Mecliste yer alan muhalefet partileri için Anayasa Mahkemesine başvuru, parti politikasını ikame etmenin elverişli ve bazı durumlarda mecburi bir yolu haline dönüşebilir. Yasa yapım sürecinde etkili olamayan muhalefet partileri bu süreci yargısallaştırarak kazanç elde edebilir³². Ayrıca bir yasanın Anayasa Mahkemesine taşınması, o partinin davayı kazanma öngörüsü olmasa bile parti politikalarının takipçisi olma noktasında kendi seçmen kitlesine yönelik bir mesaj da iletebilecektir³³. Bunun yanında Anayasa Mahkemelerinin yasama işlemlerini etkisiz bırakabilme gücü sebebiyle yasama organının yasa yaparken bir nevi Anayasa Mahkemesi hâkimi gibi hareket edeceği de ileri sürülebilir. Bu durumda olası bir iptal kararını önleme adına yasa yapma süreci teknik hukuki destekle birlikte anayasa mahkemesini de hesaba katarak yürüyecektir³⁴.

Anayasa Mahkemeleri yalnızca siyasal partiler için değil bireyler ve gruplar için de haklarını arayabilecekleri ve talep-

30 Hirschl, R. (2008). s. 99.

31 Hirschl, R. (2004). ss. 8-9.

32 Shapiro, M. ve Stone Sweet, A. (2002). *On Law, Politics, and Judicialization*, Oxford: Oxford University Press, s. 188.

33 Aydın-Çakır, A. (2014). s. 492.

34 Ferejohn, J. (2002). “Judicializing Politics, Politicizing Law”, *Law and Contemporary Problems*, C. 65., S. 3., ss. 41-42; Landfried, C. (1994). “The Judicialization of Politics in Germany”, *International Political Science Review*, C. 15., S. 2., s. 118.

lerini iletebilecekleri bir kanal haline gelmeye başlamıştır. Bi-reysel başvuru gibi usullerle Anayasa Mahkemelerine erişim imkanlarının çeşitlenmesi, gündelik hayatın birçok veçhesinin Anayasa Mahkemelerine taşınması sonucunu beraberinde getirmektedir³⁵. Temsili demokrasi kanallarına erişimi olmayan, özellikle dezavantajlı gruplar için Anayasa Mahkemeleri, taleplerini iletebilecekleri bir kanal olduğunda bu durum siyasetin aşağıdan yargısallaşmasına (*judicialization from below*) yol açacaktır³⁶.

Siyasal aktörlerin kendi güçleri aleyhine Anayasa Mahkemelerine güç aktarması (*judicial empowerment*) ilk bakışta çelişkili gibi görülebilir. Çünkü siyasal karar alıcılar yasa yapma imtiyazlarından belli ölçüde vazgeçmiş olurlar. Fakat siyasi bir sorunun Anayasa Mahkemesi eliyle çözülmesi bazı durumlarda siyasal iktidarlar için avantajlı ve rasyonel çözüme dönüşebilir. Bu yönde ilk akla gelen husus, kararlarını seçimleri gözeterek alacak olan siyasal aktörlerin bazı tartışmalı konularda verilecek kararın maliyetine katlanmak yerine bu konularda Anayasa Mahkemesinin karar vermesini güvenli ve stratejik bir yol olarak görebileceğidir. Siyasal partilerin seçimleri hesap ederek seçmen kitlesini ürkütmek istemeyecekleri, toplumun üzerinde bölünme olasılığı olan bu tür konular Hirschl'in ifadesiyle "*kazananı olmayan siyasal çatışmalar*"dır³⁷. Siyasal maliyetin aktarılmasının yanı sıra bu tür konularda kararın Anayasa Mahkemesi tarafından alınması, bir siyasi krizden kurtulmanın yegâne yolu haline gelebilir³⁸.

Anayasa Mahkemelerine yetki aktarımı ve siyasi sorunları taşımanın siyasal karar alıcılar için stratejik bir yol olduğuna

35 Huneus, A., Couso, J. ve Sieder, R. (2010). *Cultures of Legality: Judicialization and Political Activism in Contemporary Latin America*, içinde Couso, J., Huneus, A. ve Sieder, R. (Der.), *Cultures of Legality: Judicialization and Political Activism in Latin America* (ss. 9-10), Cambridge: Cambridge University Press.

36 Sieder, R., Schjolden, L. ve Angell, A. (2009). ss. 6-7.

37 Hirschl, R. (2007). s. 39.

38 Domingo, P. (2004). ss. 107-108.

dair yaklaşımları Lisa Hilbink, “rasyonel-stratejik” teoriler olarak adlandırılmaktadır³⁹. Bu yaklaşımlara göre, eğer aktörler, siyasal hakimiyetlerine yönelik bir tehditle karşılaşır veya gelecek seçimlerde kaybedeceklerine yönelik bir öngörülerini oluşursa bu durumda bağımsız Anayasa Mahkemelerini destekleme ve onlara güç aktarma olasılıkları artar. Bu yönüyle siyasal elitler, kendilerini çoğunluk iktidarlarına karşı güveneye alırlar. Anayasa Mahkemelerine araçsal bir siyasal rol yükleyen bu yaklaşımların temeli, gücünü kaybetmekte olan aktörlerin stratejik kararlarına dayanır⁴⁰. Türk Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun ardındaki sebebe, yargısal davranışına ve siyasal sistem içerisindeki konumuna ilişkin eleştirel yaklaşımlar kendisini “rasyonel-stratejik” teorilere yaslamaktadır.

Siyasetin yargısallaşmasını rasyonel-stratejik temel üzerinden açıklayan üç yaklaşım öne çıkmaktadır. J. Mark Ramseyer; Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri örnekleri üzerinden seçim piyasası teorisini temel aldığı çalışmasında, siyasal aktörlerin bağımsız mahkemeleri destekleme olasılıklarını inceler. Yazara göre seçimlerin düzenli bir şekilde devam etmesine yönelik inancın bulunduğu bir sistemde siyasal aktörler, eğer seçimleri kazanma ihtimallerini düşük görüyorlarsa bu durumda bağımsız mahkemeleri destekleyeceklerdir⁴¹. Ran Hirschl’in hegemonik koruma tezine göre ise siyasal karar alım imtiyazına sahip elitler, çoğunluğu arkasına alan aktörler kendilerine tehdit oluşturduğunda siyasal hegemonyalarını korumak adına Anayasa Mahkemelerine sığınacaklardır. Böyle bir durumda yargıdaki atama süreçlerine hâkim olan elitler, kendi çıkarlarıyla uyumlu bir Anayasa Mahkemesine güç aktarma yoluna gideceklerdir⁴². Benzer bir rasyonel-stratejik tutumdan hareket eden Tom Ginsburg’un sigorta teorisi-

39 Hilbink, L. (2009). s. 781.

40 a.g.e. ss. 781-782.

41 Ramseyer, J. M. (1994). “The Puzzling (In)Dependence of Courts: A Comparative Approach”, *The Journal of Legal Studies*, C. 23., S. 2., s. 722.

42 Hirschl, R. (2007). ss. 43-44.

ne göre bir ülkede yargısal denetim mekanizmasına duyulan ihtiyaç Anayasa tasarımcılarının gelecekteki siyasal güç dengesi hesaplarına dayanır⁴³. Gücün tek bir siyasal partinin elinde olduğu durumlarda Anayasa Mahkemesine duyulan ihtiyaç daha az olacaktır. Fakat gücün birden çok parti arasında paylaşıldığı bir siyasal zeminde gelecek seçimlerin kazanana dair belirsizlik Anayasa Mahkemelerini bir siyasi enstrümana dönüştürebilir. Eğer iktidarda olan siyasal parti gelecek seçimlerde kazanacağına dair öngörüsünü kaybetmişse Anayasa Mahkemesine ihtiyacı olacaktır. Çünkü bu durumda çoğunluğu ele geçirecek aktörü sınırlama ihtiyacı doğacaktır⁴⁴.

Rasyonel-stratejik yaklaşımlara eleştirel bir çerçeveden bakan yaklaşıma göre yargının güçlendirilmesinin ardındaki sebebi anlayabilmek için siyasal aktörlerin bu yöndeki eylemlerinin tarihsel ve düşünsel bağlamını dikkate almak gerekmektedir⁴⁵. Çünkü rasyonel-stratejik yaklaşımların iddia ettiği gibi Anayasa Mahkemelerine güç aktarımı her halükârda stratejik güç hesaplamasına dayanmaz. Bu kararlara: algılar, kimlik, ideoloji, deneyim gibi çok sayıda faktör dahil olur. Ayrıca bu kararları çıkarlar üzerinden okumak da ilkeler üzerinden hareket etme yönündeki tutumu yok sayabilmektedir. Bazı durumlarda siyasal aktörler, anayasal denetimin normatif işlevine uygun olarak birey haklarını gözetmek adına da karar alabilir. Yine rasyonel-stratejik yaklaşımların gücünü kaybetme öngörüsünde bulunan siyasal aktörler üzerinden hareket ettiği savı da her durumda geçerli değildir. Bazı durumlarda gücünü koruyan siyasal aktörler de geçmiş deneyimler veya farklı çıkarlar adına Anayasa Mahkemelerine güç aktarabilir⁴⁶. Björn Dressel, rasyonel-stratejik yaklaşımların varsayımlarını dışlamamakla birlikte düşünsel bağlamın siyasetin yargısallaşmasını açıklamadaki gücüne vurgu yapmaktadır. Yazara göre örneğin Filipinler’de hakimlerin eğitimindeki Amerikan

43 Ginsburg, T. (2003). s. 24.

44 a.g.e. ss. 24-25.

45 Hilbink, L. (2007). s. 781.

46 a.g.e. ss. 783-84.

ağırlığı veya Malezya’da yurt dışında eğitim alan hâkimlerdeki *Commonwealth* hukuk düşüncesinin etkisi, onların yargısal davranışlarında da kendisini göstermektedir⁴⁷.

Siyasetin yargısallaşmasının bir diğer önemli görünümü, hukuki söylem ve retoriğin siyasal söylem üzerinde giderek egemen olmaya başlamasıdır⁴⁸. Hirschl’a göre hukuki söylem ve jargonun bu kadar etkili olması aslında hukuk devletinin yaygınlaşmasıyla alakalıdır. Siyasal karar alma usullerinin “*yargı-yargısal*” usullere tâbi olmaya başlaması bunun göstergelerindendir⁴⁹. Anayasa Mahkemelerinin yaygınlaşmaya başlaması ve siyaset alanını sınırlayıcı rolü de yasama yapım sürecinde Anayasa Mahkemelerinin vereceği olası kararı öngörecektir şekilde hareket etmeyi gerektirmiştir. Bu da yasama sürecinde hukuki söylem ve retoriğin etkili olmasına sebebiyet vermiştir⁵⁰. Bunun bir sonucu olarak, siyasal partiler, Anayasa Mahkemelerine başvurarak veya olası iptal kararını önlemek adına giderek hukuki uzmanlığın bilgisine ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir.

Yargısallaşma; siyaset alanını kısıtlıyor gibi görünse de siyasal karar alıcılar, hukuk dilinin meşruiyet sağlayıcı niteliğinden araçsal olarak yararlanmasını bilmişlerdir. Siyasal rejimler, kamuoyu veya seçmen kitlesi üzerindeki meşruiyeti sağlamak adına giderek daha fazla “*haklar söylemine*” dayanmaktadırlar⁵¹. Latin Amerika ülkelerindeki yargısallaşma sürecini ele alan bir çalışmada, bu sürecin görünür kıldığı üç hususa dikkat çekilmektedir: Sosyal ve siyasal yaşamda hukuk dili ve kurumlarının aracılığına başvurulması, siyasal arenada hukuki araçların bir mücadele biçimi olarak kullanılması ve siyasal aktörlerin stratejik olarak hukuk dilinin meş-

47 Dressel, B. (2012). The judicialization of politics in Asia: Towards a framework of analysis, içinde Dressel, B. (Der.), *The Judicialization of Politics in Asia* (s. 10), Routledge.

48 Shapiro, M. M., ve Stone Sweet, A. (2002). s. 187.

49 Hirschl, R. (2006). s. 723.

50 Ferejohn, J. (2002). ss. 41-42.

51 Domingo, P. (2004). s. 110.

ruiyetine ve hukuki araçlara daha sık bir biçimde başvurmaya başlaması⁵². Martin Shapiro ve Stone Sweet'in veciz ifadesiyle "'yargısallaşmış siyaset', en azından kısmen hukuki söylem tarafından yürütülen siyasettir"⁵³.

Siyasetin yargısallaşmasının söylemsel yönünün özellikle Anayasa Mahkemelerinin kuruluş aşamasında dikkate alınması gerekmektedir. Nihayetinde henüz bir yargısal davranıştan söz etmediğimiz evrede, siyasal karar alıcıların neden anayasal denetim mekanizmasını kurdukları sorusunu tam olarak cevaplayabilmek için siyasal aktörler arasındaki güç dengelerini çözümlenmenin yanı sıra aynı aktörlerin siyasal söylemlerinin tarihsel izleğini takip etmek gerekecektir. Çalışmanın ayırt edici yönünü de bu çaba oluşturmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın takip ettiği yol, Hilbink'in tarihsel ve düşünsel bağlama yaptığı vurguyla örtüşmektedir. Bununla birlikte çalışmada hegemonik koruma tezi veya sigorta teorisinin açıklayıcılığı test edilmemekte, Anayasa Mahkemesinin kuruluş sebeplerine farklı bir pencereden bakılmaktadır. Nihayetinde çalışmada, Türkiye'de bir Anayasa Mahkemesi kurulması yönündeki kararın Kurucu Meclis'te herhangi bir tartışmaya sebebiyet vermeden kabul edilmesinin ardında 1950-60 arası dönemde oluşan anayasal söylemin siyasal söylem üzerindeki hakimiyetinin etkisi bulunduğu iddia edilmektedir.

III. ANAYASAL SÖYLEMİN OLUŞMASI

A. 1950-1960 ARASI DÖNEMDE SİYASETİN YARGISALLAŞMASI

Türkiye'de bir Anayasa Mahkemesinin gerekliliği de dahil olmak üzere yeni bir Anayasa'nın "kurtarıcılığı" üzerinden geliştirilen siyasal söylem⁵⁴, 1950'lerin ortalarından itibaren

52 Huneus, A., Couso, J., ve Sieder, R. (2010). s. 9.

53 Shapiro, M. M., ve Stone Sweet, A. (2002). s. 187.

54 Mümtaz Soysal'a göre anayasa ile yaşanan sorunların çözüleceğine dair inanç bu dönemde belirgindir. Soysal bu durumu siyasetçilerin suçu kendi üzerinden atması şeklinde yorumlamaktadır. Aktaran Tanör, B.

muhalefet partileri ve aydınlar aracılığıyla üretilmiş olsa da bu tarihten önce anayasal denetim üzerine geliştirilen fikirler ve yapılan girişimler⁵⁵ Anayasa yargısına geçişin kolaylığında pay sahibidir. Örneğin 1953 yılında Akşehir Hukuk Hâkimi Refik Gür'ün, görmekte olduğu davada, ilgili normun Anayasaya aykırılığı gerekçesiyle onu uygulamayı ihmal etmesi, o dönem için yeterli etkiyi oluşturmasa bile tarihsel birikim; 1950'lerin ortalarından itibaren oluşan anayasal söylemin taşlarını döşemiştir⁵⁶. 1961 Anayasası'yla bir Anayasa Mahkemesi ihdas edilmesi yolunda geliştirilen fikirler veya uygulamaya dönük girişimler doğrudan olmasa da bu kurumsal tercihe imkân veren olumsuzluklar oluşturmuştur. Ferdan Ergüt'un ifadesiyle "öncesinde önemsiz veya düzensiz olarak görünen gelişmeler, ileride önemli hale gelip yapısal bir nitelik kazanabilir"⁵⁷. 1950'lerin ortalarından itibaren geliştirilmeye başlanan ve giderek DP'ye yönelik muhalefetin temelini oluşturan anayasal söylem, 1961 Anayasası'na giden yolda Anayasa Mahkemesinin kurulması yönündeki patikadan ayrılmayı zorlaştırmış; bu kurumsal tercih "bir zaman sonra seçilmesi zaten zorunlu olan patika gibi görülmeye" başlamıştır⁵⁸.

Bir Anayasa Mahkemesi kurulması gerekliliği yönünde siyaset kurumu içerisindeki sesler 1950'lerin ortalarından itibaren yükselmeye başlamıştır. Siyasal iktidarın üzerinde herhangi bir paylaşım veya onu frenleyecek bir mekanizmanın bulunmadığı tek parti döneminde böyle bir girişimin olma-

(2014). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 362-63.

55 Türkiye'de kanunların anayasaya uygunluğunun denetiminin tarihine ilişkin yeni tarihli bir çalışma, literatürde bilinenden farklı olarak, bu yöndeki ilk anayasaya uygunluk denetiminin 1914 yılında Şura-yı Devlet tarafından gerçekleştirildiğini ortaya çıkarmıştır. Yolcu, S. (2023). "Anayasa Tarihimizden Bir Keşif: Türkiye'de Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi İlk Defa Ne Zaman Denendi?", *Anayasa Yargısı*, C. 40., S. 2., ss. 87-114.

56 Onar, E. (2003). *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*, Ankara, s. 188.

57 Ergüt, F. (2021). *Tarihin Hakikatleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 37.

58 a.g.e. s. 39.

ması zaten beklenir bir durumdur. Bununla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) iktidarını koruduğu 1946-50 yılları arasındaki çok partili hayatın ilk yıllarında da Anayasa yargısına yönelik bir talep oluşmamıştır⁵⁹. Anayasa Mahkemesi talebinin de içkin olduğu anayasal söylem, muhalefet partileri tarafından kaybedilen seçimlerin de etkisiyle stratejik olarak Demokrat Parti'nin (DP) Anayasa'ya aykırı kararları üzerinden somutlaştırılmakta ve ona bu imkânı sağlayan 1924 Anayasası'nın öngördüğü çoğunlukçu sistemin değişmesi gerektiği fikri üzerine bina edilmektedir. Bu söylemin seçim beyannamelerine yansımaları 1954 seçimleriyle başlamıştır. Belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi bu talep ve vaatlerin tek unsuru değildir. Çift Meclis mekanizması ve nispi seçim sistemi gibi hususlar da Anayasa Mahkemesiyle beraber bu söylemin ortak kurumsal düzenleme noktalarıdır. Bu dönemde oluşan anayasal söylemi; muhalefetteki siyasal partilerin program ve seçim beyannamelerinde, ortak bildirilerinde ve *Forum* dergisinde simgeleşen aydın söyleminde takip etmek mümkündür.

Bu dönemde siyasal söyleme baskın anayasal söylemi takip etmek için bakılması gereken ilk nokta muhalefet partilerinin eylemleridir. CHP bu söylem üzerinde baskın bir konumda olsa da siyasal parti boyutunu yalnızca CHP üzerinden yorumlamak, dönemin anayasal söylemini anlamak açısından eksik bir okuma olacaktır. 1950-60 arası dönemde siyasal iktidara yönelik muhalefetin başını CHP çekmekle beraber, parti programının anayasal talep ve vaatler üzerine kurulmasında Hürriyet Partisi (HP) ve Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) gibi diğer muhalefet partilerinin de etkisi bulunmaktadır. Nitekim 27 Mayıs'a giden süreçte muhalefet partileri; nispi temsile dayalı seçim sistemine geçilmesinden, Anayasa Mahkemesinin kurulmasına, Çift Meclis usulünün oluşturulmasından, yüksek hâkimler kuruluna dek birçok konuda ortaklaşmışlardır⁶⁰. Fakat bu ortaklığın pürüzsüz bir şekilde

59 Tanör, B. (2014). s. 362.

60 Aksoy, M. (1958). "Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir", *Forum*, S. 110.

yürüdüğünü söylemek de mümkün değildir. Her ne kadar 1957 yılında DP'ye karşı bir iş birliği içinde olacaklarına dair taahhüt verseler de bu birliktelik zaman zaman kesintiye uğramıştır. Fakat üç parti 4 Eylül 1957'de içerisinde bir Anayasa Mahkemesi kurulmasını da öngören ortak ilkelerini deklare etmiştir⁶¹. Siyasal ideoloji yelpazesinin farklı yerlerinde yer alan bu partilerin siyasal iktidarın değişimi amacıyla ittifak yapmaları, onların keskin uçlarını yumuşatmalarına da sebep olmuştur. DP içerisinde çıkan HP, aydınların da desteklediği liberal bir partiyken CMP milliyetçi-muhafazakâr bir siyasal partidir. *Forum* dergisinden isimlerin desteklediği ve bünyesine katıldığı HP'nin 1957 seçimleri sonrası kendisini feshederek CHP'ye katılması, CHP'nin "haklar söylemi" üzerinden geliştirdiği muhalefette etkili olmuştur⁶². 10 Şubat 1954 yılında kurulan CMP'nin parti programında, Anayasa Mahkemesi gibi kurumsal taleplerin yer aldığını da belirtmek gerekir⁶³.

CMP, kuruluşunun ardından parti programında Anayasa Mahkemesine yer vererek muhalefet partileri içerisindeki anayasal/kurumsal talep ve vaatler bakımından önemli bir yere oturmaktadır⁶⁴. CMP'nin 1954 ve 1957 seçim beyannamelerinde de aynı tavrın izleri görülmektedir. Parti için Anayasa Mahkemesi, "en tehlikeli bir yolun kapatılması" için elzem görülmektedir⁶⁵. DP döneminde partilerinin kapatılması ve seçimlerde kendisine oy veren Kırşehir'in ilçeye dönüştürülmesi gibi hususlar böyle bir yorum ve kurumsal vadin mantığını açıklar niteliktedir. 1954 yılından itibaren parti CHP'yle

61 Ahmad, F. (2020). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayınları, s. 128.

62 Emre, Y. (2013). "CHP'nin Değişiminde Önemli Bir Durak: CHP Araştırma Bürosu", *Tarih ve Toplum*, S. 16., s. 76.

63 Ahmad, F. ve Ahmad, B. T. (2020). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, s. 149.

64 Barutçu, Z. (2015). Osman Bölükbaşı, içinde Kaynar, M. K. (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 536), İstanbul: İletişim Yayınları.

65 Kaynar, M. K., ve Kalkan, N. (Der.). (2022). *Cumhuriyet Dönemi Partiler - Seçimler - Beyannameler (1923-1980)*. Ankara: TBMM Basımevi, s. 177.

olan farklılıklarına rağmen ortak bir muhalefet hareketinin içerisinde yer almıştır⁶⁶. Nitekim CMP, Kurucu Meclis'te de bulunmuş; partiye mensup isimler Anayasa yapım sürecinde aktif görev almışlardır⁶⁷. Ayrıca laiklik gibi kurucu değerlerin sahiplenicisi bir siyasi partiyle "laikliğe aykırılık" sebebiyle kapatılan bir partinin devamı olan milliyetçi-muhafazakâr bir siyasi partinin kurdukları ortaklık, bu tür ideolojik uçları örtecek; "nötr" bir anayasal söylemin tercih edilmesinde etkili olmuş olabilir.

HP'nin anayasal söylem içerisindeki ağırlığı ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. DP içerisindeki muhalefetin oluşturduğu, liberal değerlere vurgu yapan bir parti olan HP, kuruluşundan itibaren *Forum* dergisinde somutlaşan liberal aydınların da desteğini almıştır. Parti ile *Forum* dergisindeki aydınlar arasındaki yakınlaşma, partinin programının hazırlanmasından başlayıp 1957 seçimleri öncesinde derginin bazı yazarlarının partiyle birlikte milletvekili adayı olmasıyla sonuçlanmıştır⁶⁸. Örneğin bu isimlerden biri olan Muammer Aksoy, parti listesinden bağımsız olarak milletvekili adayı olmuştur. Aksoy, 27 Mayıs sonrasında Anayasa tasarısını hazırlamakla görevli İstanbul Komisyonu'nun bir üyesi ve daha sonra Kurucu Mecliste Anayasa Komisyonu sözcüsü olarak Anayasa Mahkemesi ile ilgili maddelerin içeriğini dolduracak isimlerden biridir. Partinin, 1957 seçimleri öncesi hazırladığı beyannamesinde 1950 sonrasında dönemi bir anayasal kriz üzerinden okumaktadır. Buna çözüm olarak sunulan unsurlardan biri de kanunların Anayasa'ya uygunluğunun yanında seçimlerin denetimi ve Yüce Divan gibi vazifelerle donatılmış bir Anayasa Mahkemesinin kurulmasıdır⁶⁹. Aynı yöndeki ta-

66 Ahmad, F. (2020). s. 126.

67 Kurucu Meclis'te CMP temsilcisi olan Nurettin Ardıçoğlu bu isimlerden biridir. Ardıçoğlu, Anayasa Komisyonu'nda da yer almış, Komisyon sözcüsü olarak Anayasa Mahkemesi ile ilgili görüşmelerde eleştirilere yanıt vermiştir.

68 Dede, K. (2015). *Forum Dergisi*, içinde Kaynar, M. K. (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 462), İstanbul: İletişim Yayınları.

69 Kaynar, M. K. ve Kalkan, N. (2022). s. 177.

lep CHP ile hazırlanan ortak bildiride de tekrarlanacaktır⁷⁰. HP'nin bu dönemdeki anayasal söylem üzerindeki asıl etkisi, 57 seçimlerinde yaşadığı yenilginin ardından kendisini feshedip CHP'ye geçmesiyle olmuştur. Bahsi geçen liberal aydınların da fikirleriyle birlikte CHP'ye katılmasını ifade eden bu birleşme, CHP'nin haklar söylemine dayandırdığı siyasal muhalefette önemli pay sahibi olmuştur⁷¹.

1950-60 arası dönemin muhalefet partileri içerisinde özgül ağırlığı en yüksek aktörün CHP olduğuna şüphe yoktur. 1950'de iktidarı kaybeden, sonrası dönem de bocalayan parti, diğer muhalefet partilerinin ve aydınların da etkileriyle birlikte, 1954'ten itibaren bir dönüşüme uğramaya başlayacaktır⁷². Bu yönüyle 1946-50 arasında kendisine yöneltilen eleştirileri artık onlar iktidar partisine yöneltmektedir⁷³. O zaman için oluşmayan Anayasa Mahkemesi fikri de artık anayasal söylem üzerine oturan muhalefetin temel unsurlarından biri haline gelecektir⁷⁴. Seçim kayıplarının bunda etkisi çok yüksektir. Daha önce akla gelmeyen anayasal kurumsal talepler 1954 seçimlerinin ardından belirmiştir⁷⁵. Diğer muhalefet partileriyle de dirsek temasıyla CHP'nin muhalefesinde sorunlara çözüm olarak sunulan Anayasa'ya yüklenen anlamın ağırlığı bulunmaktadır. Atakan Hatipoğlu'nun ifadesiyle, "1950-1960 arası dönemde... CHP'nin rejimle, devletle ve Anayasa'yla ilgili sorunlara ağırlık veren bir söylemi öne çıkardığı görülür"⁷⁶. Parti

70 Soysal, M. (1969). *Dinamik Anayasa Anlayışı: Anayasa Dialektiği Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 21.

71 Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi - II: 1920-1960*, İstanbul: Agora Kitaplığı, ss. 324-27; Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 574.

72 Ahmad, F. (2020). ss. 125-26.

73 Dede, K. (2015). s. 462; Hatipoğlu, A. (2012). *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü*, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 231.

74 1957 seçimleri öncesinde Genel Başkan İsmet İnönü, muhalefet partileri arasında yaşanan görüşmeler sürecinde anayasa mahkemesi ile ilgili olarak, "meselâ evvelce benim fikrimce, Anayasa Mahkemesine ihtiyaç yoktu. Zannediyorum ki ikinci meclis olursa bu vazifeyi yapabilir" diyecektir. Aktaran Soysal, M. (1969). s. 20.

75 Tanör, B. (2014). s. 359.

76 Hatipoğlu, A. (2012). s. 232.

programlarından seçim beyannamelerine ve 1959'daki ünlü İlk Hedefler Beyannamesi'ne taşınan boyutuyla "demokrasi ve özgürlük" temalı anayasal söylemin ağırlığı 1961 Anayasası'na taşınacaktır⁷⁷.

CHP'nin seçim beyannameleri ve kurultayları üzerinden oluşturduğu anayasal söylemin seyrini takip etmek mümkündür. 1953 yılında yapılan 10. Kurultay'da hukukun üstünlüğü ve grev hakkı gibi meseleleri programına alan parti⁷⁸, özellikle 1954 seçimlerinin ardından muhalefet etme hızını artırmış, haklar söylemine dayalı bir strateji bu noktada belirleyici olmuştur. Nitekim 1954 seçim beyannamesinde yaşanan dönem bir "anayasa buhranı" olarak nitelendirilmiştir⁷⁹. 1956 yılındaki 12. Kurultay'da Anayasa değişikliği temelinde kurumsal ve ilkesel öneriler ortaya çıkmış; Anayasa Mahkemesinin kurulması, nispi seçim sistemine geçilmesi gibi hususlar programda yer almıştır⁸⁰. 1957 seçimleri sonrasında aydınların partiye katılımı, Araştırma Bürosu'nun etkisi, Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılarak kendisini feshetmesi gibi hususlar 1959 yılında yapılan 14. Kurultay'da doyunluğa ulaşmış, açıklanan İlk Hedefler Beyannamesi 1961 Anayasası'na temel oluşturmuştur. Anayasa Mahkemesinin gerekliliği bu belgelerdeki güçlü kurumsal düzenleme taleplerindedir. Anayasal söylemin seçilmesinde bir siyasal parti olarak CHP'nin seçim stratejisinin de mutlaka payı olduğunu söylemek gerekir. Bu söylem, DP'nin seçmen kitesini kazanmak için, CHP'nin tek parti dönemi görüntüsünden uzaklaşmasına da hizmet etmektedir⁸¹. Bu stratejik tavrın sahiciliği 27 Mayıs askeri darbesi ve askeri yönetime olan yakınlık üzerinden sorgulamak mümkün hale gelir. Nihayetinde anayasal yöntemlerin siyaseti kısıtlayan yönü, demokratik süreçler yoluyla çoğunluğu

77 Bora, T. (2017). s. 574.

78 Saç, S. (2023). Muhalefetten Ortanın Soluna CHP (1950-1965), içinde Selçuk, E. K. (Der.), *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 93), İstanbul: İletişim.

79 Kaynar, M. K. ve Kalkan, N. (2022). s. 167.

80 Saç, S. (2023). s. 98.

81 a.g.e. s. 98.

elde edemeyen bir siyasal parti için koruyucu bir zırh görevi görebilecektir.

Dönemin anayasal söylemindeki ağırlığı sebebiyle 1958 yılında kurulan CHP Araştırma Bürosu'na ayrı bir parantez açmak gerekir. Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığını yaptığı, Doğan Avcıoğlu, Osman Okyar, Bülent Ecevit ve Coşkun Kırca gibi isimlerin yer aldığı büro CHP'nin muhalefetindeki anayasal söylemin ağırlığını belirlemişlerdir⁸². Büro, İlk Hedefler Beyannamesi ve 27 Mayıs sonrası oluşturulan Anayasa Komisyonu'nun anketine verilen cevabın yazılması da dâhil olmak üzere 1961 Anayasası'na etki eden metinleri kaleme almıştır⁸³. Anayasa yapım süreci üzerinde İlk Hedefler Beyannamesinin sembolik bir yeri vardır. 12 Ocak 1959'da CHP'nin 14. Kurultay'ında kabul edilen metin, askeri darbenin ardından yapılacak olan Anayasa'nın temelini oluşturacaktır⁸⁴. Bu metin, CHP tarafından deklare edilmiş olsa da muhalefet partilerinin 1954'ten itibaren oluşturdukları anayasal söylemin nihai hali gibidir. Beyanname çıkış yolunu öncelikli olarak anayasal krizin aşılmasında bulmakta, bu dönemde muhalefet partilerinin oluşturduğu siyasal söylemde anayasaya yüklenen anlamı devam ettirmektedir. Memleketi "*iktisadî, içtimaî ve manevi sahalarda hakikî ve sür'atli olarak kalkındırmanın bu ana hakların ve müesseselerin bir an evvel gerçekleştirilmesine bağlı olduğu*" düşünülmemektedir. Bu doğrultuda "*bir Anayasa Mahkemesi teşkil edilmek suretiyle Anayasa'da yer alan bu hakların diğer kanunlarla daraltılması ve iptal edilmesi önlenecektir*"⁸⁵.

1961 Anayasası'na doğru giderken muhalefet partilerinin siyasal söyleminde hukuk dilinin egemenliği söz konusudur. Farklı ideolojik pozisyonların bulunduğu nokta: apolitik, belirsizliğe yer bırakmayan ve aynı zamanda normatif bir üs-

82 Emre, Y. (2013). s. 59.

83 a.g.e. s. 78.

84 Tanör, B. (2020). *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul: On İki Levha Yayınları, s. 10.

85 Cumhuriyet Gazetesi (15 Ocak 1959). "Millet ve tarih huzurunda dün CHP'nin giriştiği taahhüdler".

tünlük de sağlayan hukukun dilidir. Hukuka dayanmak kâğıt üzerinde de olsa siyasal kararlara meşruiyetini veren bir zırh vazifesi görür. Bu minvalde Tahkikat Komisyonu da 27 Mayıs Askeri Darbesi de meşruiyetini hukuka dayandırma ihtiyacı hissetmiştir. Tahkikat Komisyonu ayrıca yarı-yargısal nitelikte bir kurum olması hasebiyle hukuki usullerin siyaset alanına taşınması bağlamında da siyasetin yargısallaşmasının bir örneğini teşkil eder. Nihayetinde 1950'lerin ortalarıyla birlikte başlayan dönem siyasetin giderek yargısallaştığı bir durumu yansıtmaktadır. *"Yargısallaşmış siyasette, hukuki söylem partizan tartışmalara aracılık eder ve yasama yetkisinin kullanımını yaparlandırır"*⁸⁶. Siyasetin giderek yargısallaştığı bir düzlemde Anayasa yapım sürecinde de girilen patikanın belirleyiciliği mutlaka olacaktır.

Bir Anayasa Mahkemesi kurulması ihtiyacıyla somutlaşan anayasal söylemin belirleyicilerini sadece içsel gelişmeler üzerinden aramak da eksik olacaktır. Bu dönemde Almanya ve İtalya gibi ülkelerde de Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. İnsan hakları söyleminin yaygınlaşması da kritik dönemlerden geçen siyasal sistemler üzerinde etkisini göstermiştir⁸⁷. Nitekim Kurucu Meclis'te Anayasa Mahkemesi üzerine yapılan görüşmelerde Anayasa komisyonunun sözcüleri, düzenlemelere yönelik getirilen eleştirileri diğer ülke örnekliklerinden hareketle açıklamaktadır. Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı tasarının gerekçesinde de İtalya ve Batı Almanya Anayasalarını inceleme yoluna gidildiği belirtilmiştir⁸⁸. Bu durum siyasetin uluslararası düzeyde yargısallaşmasının yerel düzleme etkisini gösterir niteliktedir.

B. ANAYASA YAPIM SÜRECİ

27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından ordunun ilk eylem-

86 Stone Sweet, A. (2000). *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe*, Oxford: Oxford University Press, s. 203.

87 Domingo, P. (2004). ss. 109-110.

88 Aybay, R. (1963). *Karşılaştırmalı 1961 Anayasası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 278.

lerinden biri hukukçuların meşruiyet sağlayıcı işlevine başvurmak olmuştur. Bir anayasa taslağı hazırlamak üzere Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında çoğunluğu İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocalarından oluşan bir bilim komisyonu kurulmuş, Komisyon ilk iş olarak darbenin meşruiyetini sağlama adına bir metin kaleme almıştır⁸⁹. Hukuk düzeninin boşlukta olduğu bu gibi istisnai karar anlarının meşruiyeti için de hukuk dilinin gücüne ihtiyaç duyulmuştur. 1950'lerin ortalarıyla birlikte siyasetin giderek yargısallaştığı düzlemde hukukçular da devreye girmiştir. Metinde, 1950-60 arası dönemin çoğunluk iktidarı korkusuna yönelik önlem adına Anayasa Mahkemesi de bir çözüm olarak düşünülmüştür. Buna göre yapılacak Anayasada "*kanunların Anayasa'ya uygunluğunu sağlayacak müesseselere yer vermesi, bunun için de iktidarı teşkil eden bir Meclis çoğunluğunun meşru hak ve yetkilerini aşarak yarının iktidarı olabilecek bir Meclis azınlığını ezememesi*" amaçlanmaktadır⁹⁰. Aralarına sonrasında İlhan Arsel, Muammer Aksoy ve Bahri Savcı gibi Ankara Üniversitesi'nden isimlerin de katılmasıyla Komisyon Anayasa hazırlıklarına başlamıştır.

Anayasa yapım sürecine dâhil olan aktörler arasında tam anlamıyla bir uyum olduğunu söylemek mümkün değildir. İstanbul Komisyonu'nun çoğunluğu hukukçulardan oluşmakla birlikte aralarına Ankara'dan siyasal bilimciler de katılmıştır. Zaten Komisyon'un içerisinde de fikir birliği mevcut değildir⁹¹. Bunun yanında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri de Anayasa yapım sürecine dolaylı olarak dâhil olmuşlardır. Öncelikle yeni Anayasa için bir Kurucu Meclis gerekliliği üzerinden İstanbul Komisyonu'na görüş bildirilmiştir. Bunun yanında yeni Anayasa ile ilgili Milli Bir-

89 Dede, K. (2017). *Altmışlı Yılların Anayasal Gündemi ya da Siyasal Bir Özne Olarak 1961 Anayasası*, içinde Kaynar, M. K. (Der.), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (s. 821), İstanbul: İletişim Yayınları.

90 Resmî Gazete. (28 Mayıs 1960). "*Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun tesbit ettiği esaslar*", S. 10541. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10540.pdf>.

91 Koçak, C. (2022). *27 Mayıs'ın Kayıp Anayasası*, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, s. 50.

lik Komitesi üyelerinin de olduğu geniş katılımlı seminerler nihayetinde İstanbul Tasarısı'na alternatif bir metin ortaya çıkmıştır⁹². Ankara ekibinin özelliği siyasal bilimcilerden oluşmasıdır. Bu aşamada Anayasa yapım sürecine rengini veren hukukçu ve siyasal bilimcilerin mücadelesi olmuştur⁹³. Bu mücadelenin temel belirleyeni Anayasa yapımının hangi usule tabi olacağına yöneliktir. İstanbul Komisyonu'nun başındaki Onar, bir bilim heyeti tarafından hazırlanacak olan tasarının Milli Birlik Komitesi'nin onayı alındıktan sonra referanduma sunulması usulüne taraftardır⁹⁴. Ankara ekibi ise bir Kurucu Meclisin varlığını zorunlu görmekte, Anayasa'nın "siyasî tecrübe ile uzmanlığı" birleştiren bir Meclis tarafından yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmektedir⁹⁵. Nihayetinde Ankara ekolünün önerisi kabul görecektir, hazırlanan iki taslak metin Kurucu Meclis'teki Anayasa yapım sürecine temel oluşturacaktır.

İstanbul ve Ankara tasarıları; sivil yönetime geçişin ne zaman olması gerektiğinden, siyaset kurumuna tanınacak alana ve Anayasa yapım sürecinin hangi usule dayanılarak yapılacağına kadar dönemin siyasal bağlamının da belirlediği yorumların bir nevi mücadelesi neticesinde 1961 Anayasası'na şeklini vermiştir. Anayasa Mahkemesinin gerekliliği bağlamında her iki tasarının da şüphesi bulunmamaktadır. Zaten bu noktaya gelene kadar muhalefet partileri tarafından oluşturulan bir anayasal söylemin hakimiyeti söz konusudur. Nitekim Ankara Tasarısı'nda Anayasa Mahkemesi ve Çift Meclis gibi kurumsal düzenlemelere yönelik olarak "mevcut bütün siyasî partiler bu müesseseler üzerinde anlaşmış ve millete

92 Camelio, N. (2016). 'Askerler Tarafından El Konan Hukuk': Türkiye'de 1961 Anayasası'nın Yazılması, içinde Aymes, M., Gourisse, B. ve Massicard, E. (Der.), Berktaş, A. (Çev.), *Devlet Olma Zanaatı: Osmanlı'dan Bugüne Kamu İcraatı* (s. 135), İstanbul: İletişim Yayınları.

93 Tanör, B. (2014). s. 372.

94 Onar, S. S. (2011). "Benim Anayasalarım", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 69., S. 1-2., s. 17.

95 *Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü'nün Gereğçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü* (1960), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 7.

karşı açık taahhüt altına girmiş” denilmektedir⁹⁶. Her iki tasarının da ortak olduğu kurumsal düzenlemeler, tasarıların siyaset kurumuna tanıdığı alan hususunda farklılaşmaktadır. İstanbul Tasarısı’nın siyaset kurumuna yönelik kuşkulu tavrı, Tasarı’da yer alan “*devlet yardımcı kurulları*”, TRT ve üniversite gibi özerk kurullar, korporatif yapıdaki bir ikinci Meclis gibi hususlarda kendisini göstermiştir. Ankara ekibinin hazırladığı tasarı ise açık bir şekilde olmasa da İstanbul Tasarısı’na bir tepki ve onun uç yönlerini törpüleyici niteliktedir. Öncelikli eleştiri İstanbul Tasarısı’nın aceleci ve kısa dönemli bir tavra sahip olması, geleceği dikkate alan soğukkanlı bir bakıştan yoksun olmasıdır. İstanbul Tasarısı’nın siyaset alanını kısıtlayan tavrına karşılık Ankara SBF metninde siyasal partilerin demokratik yönetim açısından önemini vurgulayan, yürütme organının zayıflatılmasının uygun olmadığını savunan, korporatif yapıya sahip Meclisin tehlikelerine karşı seçimle göreve gelen bir ikinci Meclisi uygun gören, İstanbul Tasarısı’nın benimsediği seçim sisteminin koalisyonlara sebep olabileceğinden hareketle istikrarsız hükümetler oluşturabileceğine dikkati çeken vurgulara sahiptir. Bu metnin çalışmanın konusu açısından esas ayırıcı noktası Anayasa yargısı mekanizmasının siyasal niteliğini hesaba katan ve gelecekte olması muhtemel çatışmaları sezinleyen tarafındadır.

Anayasa yapım sürecinde Anayasa Mahkemesinin kurulması yönünde herhangi bir kuşku olmamakla birlikte Ankara SBF’nin hazırladığı tasarıda hukukun siyasal niteliği bağlamında Anayasa Mahkemesine verilecek yetkiler neticesinde çıkabilecek olası sorunlara dikkat çekilmektedir. Tasarı metnine göre öncelikle, “*Anayasalar hukukî metinler olmakla beraber ihtiva ettikleri hal tarzları esas itibariyle siyasî mahiyetteki meselelere taallûk eder*”. Sadece bu cümle bile siyasal bilimci yaklaşımın Anayasa yapım sürecine dair hukukçu bakıştan ayrılan kendine has tavrını göstermektedir. Anayasa metninin somutlaştırılması sırasında hukuki etkenlerin dışında “*siyasî,*

96 a.g.e. s. 10.

iktisadî ve felsefî” görüşlerin de bu yorumlama etkinliğine sirayet edebileceği olasılığının altını çizen metinde, hukuk ile hukuk dışı arasındaki sınırın çizilmesi gibi zor bir yorumu yapacak olanın Mahkeme olacağı belirtilmektedir. Ayrıca metinde Ran Hirschl’in “*mega-siyaset*” alanı olarak tespit ettiği, bir siyasal birliğin tümünü ilgilendiren konularla ilgili kararlarda Anayasa Mahkemesinin “*sadece bir hukukî organ olmakla*” kalamayacağı, “*aynı zamanda siyasî etki ve ilgileri olan bir müessese mahiyeti*” taşıyabileceği tehlikesine dikkat çekilmektedir⁹⁷.

Dönemi itibarıyla oldukça öngörülü yaklaşıma sahip olan Ankara Tasarısı, Anayasa Mahkemesinin düzenlenişinde yukarıda bahsi geçen hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna yönelik olarak Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçiminde Meclis’e hak tanıyan bir düzenlemenin “*bizde mahzurlu olabileceğini*” düşünerek, üyelerin “*tecrübeli uzmanlardan kurulu bir heyet*” tarafından yapılması öngörülmüştür⁹⁸. İstanbul Tasarısı’nın üye seçim yetkisinde Meclis’e hak tanınmaması daha beklenir bir durumdur. Fakat Tasarı, Anayasa’da yer alacak düzenlemeye daha yakın bir şekilde yüksek mahkemeler, öğretim üyeleri ve Cumhurbaşkanının üye seçim yetkisine yer vermiştir⁹⁹. Ankara Tasarısı, Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerine ilişkin kısımda, İstanbul Tasarısı’nda yer aldığı hâliyle kanunların “*anayasaya uygunluğu üzerinde denetleme*” yapmak ifadesi yerine “*anayasaya aykırılığı iddialarını çözmek*” ifadesini koyarak Mahkeme’yi hukuk sınırları içinde tutmayı ve “*yetkisini genişleten bir görüşe*” yol açmama amacında olduklarını belirtmiştir¹⁰⁰. Ankara Tasarısı’nın yorumu hukukun siyasal niteliğine bir vurgu bağlamında ayırt edici niteliğe sahip olsa da yapılan vurgu hukuk-siyaset arasındaki geçişli ve gerilimli ilişkiye atıfla de-

97 a.g.e. s. 86.

98 a.g.e. s. 86.

99 Öztürk, K. (1966). *İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. I*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 73.

100 *Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü’nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü* (1960). s. 86.

ğil hukuk ve siyaset arasına çizgi çeken yaklaşımın bir tezahürü olarak ifade edilmektedir.

İki tasarı arasındaki yaklaşım farklılıklarına rağmen Kurucu Meclis'e giden süreçte, 1950'lerin ortalarından itibaren muhalefet partileri ve aydınlar aracılığıyla üretilen anayasal söyleme sadık kalındığı görülmektedir. Fakat oluşan anayasal söylemin sınırları; bu sürece dahil olan, kendi içerilerinde de homojen olmayan aktörlerin mücadeleleri sonucunda çizilmiştir. DP benzeri bir siyasal partiye izin verecek siyasal düzenin tekrar oluşmaması amacıyla ortaklaşan aktörler, hukuk ve siyaset alanına ilişkin yaklaşımlarındaki nüansları Kurucu Meclis'e taşımışlardır.

C. KURUCU MECLİS TARTIŞMALARI

Bir anayasa mahkemesinin gerekliliği de dahil olmak üzere yaşanan sürecin çözümünü anayasal boyutta gören siyasal söylemin somutlaşması Kurucu Meclis'le devam etmiştir. Zaten Kurucu Meclis'in, özellikle Anayasa Komisyonu'ndaki, kompozisyonu da bu durumu mümkün kılmıştır. CHP'nin muhalefet dilinin değişiminde pay sahibi olan *Forum* dergisi ve Hürriyet Partisi'nin ağırlığı Kurucu Meclis'te de kendisini göstermiştir. *Forum* dergisi yazarlarından Turhan Feyzioğlu, Mümtaz Soysal, Coşkun Kırca, Doğan Avcıoğlu, Turan Güneş, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Turhan Feyzioğlu ve Münci Kapani gibi isimler Kurucu Meclis'te yer almalarının yanı sıra Anayasa Komisyonu'nun da üyeleridirler. Türkçede Anayasa yargısı hakkındaki ilk bilimsel çalışmayı yapan Feyzioğlu Anayasa Komisyonu'nun başındadır. Komisyonda yer alan isimlerden Bahri Savcı ve Muammer Aksoy İstanbul Tasarısı'nın hazırlanmasında da rol almışlardır. Muammer Aksoy, Kurucu Meclis'teki Anayasa Komisyonu'nun sözcülerindendir. Daha önce DP'de milletvekilliği yaparken İspat Hakkı sebebiyle partiden ayrılan ve Hürriyet Partisi'nde siyasete devam eden, sonrasında ise parti kendisini feshedince CHP'ye geçen Turan Güneş, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş gibi isimler de Temsilciler Meclisi üyeliği

yapmışlardır. Yine Turhan Feyzioğlu, Doğan Avcıoğlu, Osman Okyar, Bülent Ecevit, Turan Güneş ve Coşkun Kırca İlk Hedefler Beyannamesi gibi 1961 Anayasası'na ilham olacak dönemin anayasal söylemini belirleyen belgeleri hazırlayan CHP Araştırma Bürosu'nun da üyeleridirler.

Bahsi geçen isimlerin de oluşumunda etkin olduğu anayasal söylem, bu çerçevede şekillenen kurumsal düzenlemeler üzerinde herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde Anayasa'ya girmesine imkân tanımıştır. Bununla birlikte Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan Anayasa Tasarısı'nın Anayasa Mahkemesi ile ilgili düzenlemelerinin görüşmeleri sırasında, İstanbul ve Ankara tasarıları arasındaki farka benzer şekilde, siyaset kurumuna ayrılacak alan bağlamında hukuk ve siyaset arasındaki gerilimli ilişkiyi açığa çıkaran tartışmalar yaşanmıştır. Mahkemeye üye seçim usulünden üyelerin görev sürelerine, Mahkemenin siyasal niteliğinden anayasa yargısının sınırlarına dek kuruluştan günümüze değin tartışmaya konu olacak hususlarda sunulan görüşler bu minvaldedir.

Anayasa tasarısının temsilciler meclisindeki görüşmeleri sırasında mahkemeye üye seçim usulüne ilişkin iki husus öne çıkmıştır. Bunlardan biri mahkemeye atanacak olan akademisyen üyelerin uzmanlık alanlarıyken diğeri yasama organına üye seçme yetkisi verilip verilmemesi gerektiğine dairdir. Bu bağlamda akademisyen üyelerin seçim usulüne yönelik olarak bu üyelerin hukuk dışı alanlardan seçilmemesi gerektiği dile getirilmiştir¹⁰¹. Bahse konu itiraza yönelik Fethi Çelikbaş'ın verdiği cevap ise dikkat çekicidir. Çelikbaş hukuk ve siyasal bilimcilerin olgulara yönelik bilimsel yaklaşım farklılıkları üzerinden hukukçuların daha muhafazakâr, siyasal bilimcilerin ise yeniliğe daha açık olduğunu belirterek akademisyen üyelerin alan çeşitliliğini desteklemiştir¹⁰². Yasama or-

101 Öztürk, K. (1966). *İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. III*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 3709.

102 a.g.e. s. 3715.

ganına üye seçme yetkisi verilmesi hususu ise dönemin siyasal bağlamının da getirdiği etkiyle tartışmaya konu olmuştur. Temsilciler Meclisi üyesi Sadettin Tokbey, DP dönemine atıfla, “teşriî organın yapmış olduğu tasarruflardan bu millet çok eziyet çekmiştir” diyerek yasama organını denetleyen Mahkeme’nin üye profilinin oluşumunda yasama organına yetki vermemek gerektiğini ifade etmiştir¹⁰³. Komisyon’un CKMP’den gelen temsilcisi ve sözcüsü Nurettin Ardıçoğlu söz konusu düzenlemenin meşruiyetini diğer ülke örnekleri üzerinden vermiştir¹⁰⁴. Zaten İtalya ve Almanya gibi Anayasa Mahkemelerinin Kıta Avrupa’sındaki ilk örnekleri tasarı metnine ilham olmuştur. Bu durum siyasetin uluslararası açıdan yargısallaşmasının yerel düzeydeki etkisini de gösterir niteliktedir. Diğer bir Komisyon sözcüsü Muammer Aksoy ise yasama organının yani siyaset kurumunun devreden çıkarılarak üye seçim yetkisinin tamamen hâkimlere bırakılmasını sorunlu görmüştür. Böyle bir durumun “Hâkimler Devleti”ne doğru gitme ihtimalinin tehlikesine dikkat çekmiştir¹⁰⁵. Komisyon metni aynı şekilde kabul edilmesine rağmen öne sürülen görüşlerin Türkiye’de hukuk-siyaset ilişkilerini anlamaya ilham olacak niteliğe sahiptir. Benzer tartışmalar Mahkeme üzerindeki yasal düzenlemeler söz konusu olduğunda tekrar gündeme gelecektir.

Anayasa Mahkemesi üzerine yapılan görüşmeler sırasında üye seçim usulüne ilişkin yapılan yorumlara benzer niteliğe sahip diğer bir husus da üyelerin görev sürelerine ilişkindir. Komisyon tasarısındaki düzenleme Mahkeme üyelerinin yetmiş yaşına kadar görevde kalabilmelerine imkân vermektedir. İtiraz edilen nokta, böyle uzun bir sürenin Mahkeme’nin değişimlere intibak etmesini önleyeceğidir. Öyle ki Ferid Melen’e göre üyeler arasında “katı zihniyetli” insanların bulunması durumunda, “bunların değiştirilmesinin temini için bütün halkı mabetlere gidip ezraile yalvarmaktan başka bir çaresi kalmıyacaktır”. Melen, Anayasa Mahkemelerinin mec-

103 a.g.e. s. 3709.

104 a.g.e. s. 3713.

105 a.g.e. s. 3717-3718.

lis gibi siyasi kurumlar olduğunu belirterek, “tıpkı meclisler gibi, diğer organlar gibi” belirli bir süre için seçilmeleri gerektiğini önermiştir¹⁰⁶. Komisyon’un tepkisi de öncelikle bu yoruma yöneliktir. “İleride zabitlar tetkik edildiği zaman yanlış bir anlayışa meydan vermemek için tasrih edilmesi lâzım gelir” diyen Ardıçoğlu, Anayasa Mahkemesinin “kazai bir organ” olduğunu vurgulamıştır¹⁰⁷. Süre konusunda ise değişen siyasi organlara karşı Mahkemenin bir “istikrar” unsuru olması gerektiğini ifade eden Komisyon, ayrıca üyelerin herhangi bir gelecek kaygısı gütmenden bu görevi yapabilmeleri için böyle bir düzenleme yoluna gittiklerini belirtir¹⁰⁸. Nihayetinde yaş şartı altmış beşe çekilmekle birlikte belirli bir süre kısıtı önerisi kabul görmemiştir. Bu süre şartı yaklaşık kırk yıl sonra 2010 yılında Mahkeme yapısını düzenleyen Anayasa değişikliğiyle getirilecektir.

Anayasa tasarısı üzerindeki Temsilciler Meclisi görüşmelerinde Anayasa yargısının meşruiyetine ilişkin bir tartışma da yürütülmüştür. Şükûfe Ekitler, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayandırdığı yorumunda eğer bir kanunu yapma ve değiştirme yetkisi yasama organına aitse o yasayı kaldırmanın da o organın yetkisinde olması gerektiğini ifade etmiştir¹⁰⁹. Komisyon, literatürde bu konunun çokça tartışıldığını ve diğer ülke örnekliklerinde de kanunların Anayasa’ya uygunluğunun denetiminin bu şekilde yerleştiğini ifade etmiştir¹¹⁰. Ekitler, Ankara Tasarısı’na sahip olduğu yaklaşıma benzer şekilde Mahkeme’nin iptal etme yetkisinin “Anayasaya aykırılığına karar verir” şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Ayrıca “memeleketin yüksek menfaatleri ... bu kanunun yürürlükte kalması arzu ediliyorsa”, Meclisin nitelikli çoğunlukla on beş gün içinde kanunun yürürlükte kalabilmesi yetkisine haiz olması

106 a.g.e. s. 3739.

107 a.g.e. s. 3741.

108 a.g.e. s. 3742.

109 a.g.e. s. 3770-3771.

110 a.g.e. s. 3773.

gerektiğini önermiştir¹¹¹. Anayasa yargısı mekanizmasının temel işlevine aykırı olan bu öneri, DP'den mülhem dönemin siyaset kurumuna karşı olumsuz bakışına da tezatlık göstermektedir. Verilen öneri, yasama organına istisna bir özerklik alanı tanıyarak yargısal denetimden sakınma imkânı sağlayan Kanada Anayasası'nın 33. maddesini hatırlatmaktadır¹¹². Bu dönemde Ankara Tasarısı'na benzer şekilde siyasete alan vermek istemeyen yaklaşıma eleştirel bir yerden bakan yorumun da anayasa yapım sürecine etki ettiğini söylemek gerekir.

Nihayetinde muhalefet partileriyle başlayan, anayasa yapım sürecindeki tasarı örnekleriyle devam eden ve Kurucu Meclis'te somutlaşan anayasal söylemin Anayasa Mahkemesinin tartışmasız bir şekilde kurulmasında pay sahibi olduğu görülmektedir. 1950'lerin ortalarında başlayan ve 1961 Anayasası'yla bir Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla sonuçlanan sürece dâhil olan aktörleri bir bütün olarak görmek yerine bu aktörleri, kendi aralarında ve içlerinde mücadele halinde bulunan, farklı çıkarlara sahip ve bu noktada farklı stratejiler de belirleyen bir düzlemde değerlendirmek gerekir¹¹³. Bu aktörleri homojen bir yapı olarak görmek, Fethi Açıkel'in haklı tespitiyle *"karmaşık ve eklemlenmiş iktidar yapılanmalarını iç içe giren kurumları/gelenekleri ve ortaya çıkan yeni sosyal muhalefet odaklarını önemli ölçüde göz ardı etmemize"* sebep olabilir¹¹⁴. Bununla birlikte 1950-1960 arası dönemde siyasetin, çok partili demokrasiye geçilmesine rağmen aracı mekanizmalardan yoksun ve belirli elitler aracılığıyla sürdürüldüğü yorumunu da göz ardı etmemek gerekir. Keyder'in Türkiye'de moder-

111 a.g.e. s. 3774.

112 Kanada'nın 1982 Anayasası'nın 33. maddesi hükmüyle yasama organı, bazı hak kategorileri istisna olmak üzere, çıkardığı bir yasanın beş yıllık süreyle yargısal denetime tâbi olmamasını sağlayabilmektedir. Söz konusu hükmün incelemesi için bkz. Yüksel, İ. (2022). "Bir Zayıf Yargısal Denetim Yöntemi Örneği Olarak Kanada Haklar ve Özgürlükler Beyannamesi'nin 33. Maddesi'nin (Askıya Alma Hükmü) Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24., S. 1., ss. 317-345.

113 Camelio, N. (2016). s. 122.

114 Açıkel, F. (2006). "Entegratif toplum ve muarızları: 'Merkez-çevre' paradigması üzerine eleştirel notlar", *Toplum ve Bilim*, S. 105., s. 33.

nleşme amaçlı reformları gerçekleştiren konumundaki bürokratlar için belirttiği gibi aralarındaki çıkar farklılıklarına rağmen bu aktörlerin “toplumsal yapı içindeki yerlerinde ve toplumun diğer kesimleriyle ilişkilerinde bir süreklilik olagelmıştır”.¹¹⁵

SONUÇ

Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin Anayasa yapımına dâhil olan aktörlerin tereddütsüz bir şekilde üzerinde anlaştığı bir süreç sonunda kurulmasına imkân veren anayasal söylemin seyri, öncelikle muhalefet partilerinin seçim beyannameleri, parti programları ile muhalefet cephesinin ortak metinlerinde açığa çıkmaktadır. Ayrıca 27 Mayıs sonrasında, İstanbul ve Ankara Tasarılarında yer alan gerekçeler ile Kurucu Meclis sürecinde yapılan görüşmelerden de Anayasa Mahkemesi ile yeni Anayasa’da yer alacak kurumsal düzenlemelere ilişkin girilen patikanın devam ettirildiği görülmektedir. Bu patikanın oluşmasını sağlayan anayasal söylemin üreticileri temelde siyasal partilerdir. Bununla beraber öncesinde yazılarıyla sonrasında siyasal parti düzeyinde bu dili kuran ve Kurucu Meclis düzeyinde somutlaştıran aydınların da bu söylem üzerinde belirleyiciliği bulunmaktadır. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi siyaset alanını daraltacak ve gelecekte DP benzeri çoğunluk iktidarlarını frenleyecek bir mekanizma olarak Anayasa’nın en temel düzenlemelerinden olsa da bu dönemdeki anayasal söylemde Anayasa Mahkemesi: çift Meclis, Yüksek Hâkimler Şurası ve nispi seçim sistemi ile bir bütün olarak zikredilmektedir.

Kurucu Meclis’te yapılan tartışmalara da yansıdığı üzere 1950’lerin ortalarından itibaren oluşan anayasal söylem; tamamen homojen bir görüşe sahip olmayan, siyaset ve hukuk yaklaşımları itibarıyla farklı noktalarda bulunan aktörlerin mücadelelerini içeren bir sürecin sonucunda oluşmuştur. Bu bağlamda öncelikle muhalefet partilerinin yekpare bir görünüm arz etmediğini belirtmek gerekir. CHP’nin baskın bir ko-

115 Çağlar, K. (2022). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 156.

numda olduğu muhalefet cephesi ideolojik kompozisyonları itibarıyla farklı noktalara oturmaktadırlar. CMP'nin milliyetçi-muhafazakâr ve HP'nin liberal yaklaşımı CHP'yle birlikte sürdürdükleri muhalefette anayasal söylemin içeriğini ve sınırlarını belirlemiştir. DP'nin seçimler yoluyla meşruiyetini korumaya devam etmesinin de muhalefeti hukuki dili üzerinden geliştirdikleri ortaklıkta bir unsurdur. Farklı ideolojik pozisyonlara sahip partilerin bir çatışmaya girmeden sürdürebilecekleri yolda hukuk dilinin “nötrlüğü”, muhalefet söyleminin şekillenmesinde etkili olmuş olabilir. Bir ittifak halinde siyasal iktidara karşı yürütülen mücadele bu partilerin sahip oldukları keskin uçları törpülemesini de zorunlu kılacaktır. Bu bağlamda siyasetin yargısallaştığı bir düzlem muhalefetin zorunda kaldığı stratejik bir yol haline gelir. Bununla birlikte, muhalefet partilerinin birlikteliğinde çatırdamalar olmakla birlikte ortak bildirilere de yansiyacak şekilde söylemsel ortaklığın devam ettiği görülmektedir. Nitekim bu üç muhalefet partisi de kadro ve görüşleriyle Kurucu Meclis'te yer alacaklardır.

Muhalefet partilerine benzer bir mücadele ve heterojenlik 27 Mayıs sonrası süreçteki aktörler arasında da geçerlidir. Anayasa yapım sürecine dâhil olan aydınlar arasında farklı yaklaşımlara sahip iki Anayasa tasarısı metninin ortaya çıkması söz konusu iddiayı desteklemektedir. Bunlardan hareketle anayasal söylemin oluşuma katılan aktörleri, her ne kadar DP'nin tasfiyesi ve gelecekte tekrar benzer tipte bir siyasal yapının oluşmasını engellemek adına ortaklaşmalar da homojen ve yekpare bir bütün olarak görmek yerine farklı çıkar ve stratejileriyle bu söylemin oluşumuna etki eden aktörler olarak değerlendirmek gerekir.

Türkiye'de bir Anayasa Mahkemesinin kurulmasının ardında 1950'lerden itibaren anayasal söylemin hâkimiyeti üzerinden girilen bir patikanın belirleyiciliği olmakla birlikte bu söylemin oluşturulması bağlamında bazı isimlerin özel olarak dahlini de etkili bir unsur olarak görmek gerekir. Anayasa

yargısı ile ilgili ilk Türkçe akademik çalışmayı yapan Turhan Feyizoğlu'nun CHP'de siyasete girmesi, aydınların CHP'nin yanında yer almaya başlamasının bir işareti gibidir.¹¹⁶ Feyzi-oğlu'nun CHP Araştırma Bürosu'nda bulunması ve ardından Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu'nun da başında bulunmasının bir Anayasa Mahkemesi kurulması yönündeki kararda etkisinin olmadığı düşünülemez. Benzer şekilde Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Turan Güneş, Coşkun Kırca gibi isimler bu dönemde Forum dergisi, İstanbul ve Ankara Tasarıları, HP, CHP, Kurucu Meclis gibi aşamalarda etkin yer almaları hasebiyle bu anayasal söylemin oluşturulması ve bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin kurulmasında etkili isimler olarak göze çarpmaktadır.

Anayasal söylemin siyasal söylem üzerindeki hâkimiyeti nihayetinde bu dönemde siyasetin yargısallaştığı bir düzenin oluştuğunu da göstermektedir. Siyasetin yargısallaşması her ne kadar siyasal sorunların Anayasa Mahkemelerine taşınmasını ve mahkemelerin artan gücünü ifade etse de bu olgunun önemli bir boyutu da siyaset üzerinde hukuki söylemin egemen olmaya başlamasıdır. Nitekim Anayasa Mahkemesinin kurulması kararının verildiği evrede devreye girecek olan da bu söylem boyutudur. Farklı görüş, çıkar ve stratejiler bir ortaklık kurması gerektiğinde bu farklılıkları mümkün olduğunca görünmez kılacak hukuki bir dil kullanma ihtiyacı duyulacaktır. Ayrıca Anayasa yapımında siyaset kurumuna duyulan güvensizlik de bunda pay sahibidir. Fakat nihayetinde bu dönemde oluşan anayasal söylemin Mahkemenin kuruluşunun tartışmasız bir şekilde olmasında pay sahibi olduğu tezi, kuruluşu açıklayan diğer yaklaşımların geçerli olmadığı anlamına gelmemektedir. Çalışma, Anayasa Mahkemesinin kurulmasının ardında siyasetin yargısallaşmasının söylemsel boyutun da olduğunu öne çıkararak literatürdeki yaklaşımlara katkıda bulunmaktadır. Konunun literatürdeki canlanışına paralel olarak, siyasetin yargısallaşması olgusunun farklı

116 Ahmad, F. (2020). s. 127.

veçhelerini ampirik düzeyde tespit edecek karşılaştırmalı ve istatistiki çalışmaların yapılması da mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIKEL, Fethi (2006). “Entegratif toplum ve muarızları: ‘Merkez-çevre’ paradigması üzerine eleştirel notlar”, *Toplum ve Bilim*, S. 105., ss. 30-69.
- AHMAD, Feroz (2020). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayınları.
- AHMAD, Feroz ve TURGAY AHMAD, Bedia (2020). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- AKSOY, Muammer (1958). “Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir”, *Forum*, S. 110.
- ALPBAZ, Mustafa Mert (2020). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kemalizm ve Otoriterlik: Analitik Bir İnceleme*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- ARYOL, Nihat (Der.). (2017). A. Refik Gür ve Kanunların Anayasa Uygunluğu, içinde *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi* (ss. 211-237), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AYDIN-ÇAKIR, Aylin (2014). “Judicialization of Politics by Elected Politicians: The Theory of Strategic Litigation”, *Political Research Quarterly*, C. 67., S. 3., ss. 489-503.
- BARUTÇU, Zübeyir (2015). *Osman Bölükbaşı, içinde Kaynar, Mete Kaan (Der.), Türkiye’nin 1950’li Yılları* (ss. 533-540), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BELGE, Ceren (2006). “Friends of the Court: The Republican Alliance and Selective Activism of the Constitutional Court of Turkey”, *Law & Society Review*, C. 40., S. 3., ss. 653-692.
- BORA, Tanıl (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CAMELIO, Nicolas (2016). ‘Askerler Tarafından El Konan Hukuk’: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması, içinde Aymes, Marc, Gourisse, Benjamin ve Massicard, Elise (Der.), Berktaş, Ali (Çev.), *Devlet Olma Zanaatı: Osmanlı’dan Bugüne Kamu İcraatı* (ss. 119-140), İstanbul: İletişim Yayınları.

- CUMHURİYET GAZETESİ (15 Ocak 1959). "Millet ve tarih huzurunda dün CHP'nin giriştiği taahhüdler".
- ÇAKMAK, Diren (2008). "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", Gazi Akademik Bakış, C. 2., S. 3., ss. 153-186.
- DEDE, Kadir (2017). "Altmışlı Yılların Anayasal Gündemi ya da Siyasal Bir Özne Olarak 1961 Anayasası", içinde Kaynar, Mete Kaan (Der.), Türkiye'nin 1960'lı Yılları (ss. 809-843), İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEDE, Kadir (2015). Forum Dergisi, içinde Kaynar, Mete Kaan (Der.), Türkiye'nin 1950'li Yılları (ss. 451-464), İstanbul: İletişim Yayınları.
- DOMINGO, Pilar (2004). "Judicialization of Politics or Politicization of the Judiciary? Recent Trends in Latin America", Democratization, C. 11., S. 1., ss. 104-126.
- DRESSEL, Björn (2012). The judicialization of politics in Asia: towards a framework of analysis, içinde The Judicialization of Politics in Asia (ss. 1-14), New York: Routledge.
- EMRE, Yunus (2013). "CHP'nin Değişiminde Önemli Bir Durak: CHP Araştırma Bürosu", Tarih ve Toplum, S. 16., ss. 59-90.
- ERGUT, Ferdan (2021). Tarihin Hakikatleri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERGÜL, Ozan (2007). Yeni Kurumsalçı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi, Ankara: Adalet Yayınları.
- FEREJOHN, John (2002). "Judicializing Politics, Politicizing Law", Law and Contemporary Problems, C. 65., S. 3., ss. 41-68.
- GINSBURG, Tom (2003). Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases, Cambridge: Cambridge University Press.
- GÖZTEPE, Ece (2023). "Yeni-Kurumsalçı Teori Işığında Anayasa Mahkemesinin Normatif Düzenlemeler Yoluyla Dönüşümü", Anayasa Yargısı, C. 40., S. 1., ss. 253-270.

- GÜLENER, Serdar (2012). *Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- HATIPOĞLU, Atakan (2012). *CHP’nin İdeolojik Dönüşümü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- HAZAMA, Yasushi (2012). “Hegemonic Preservation or Horizontal Accountability: Constitutional Review in Turkey”, *International Political Science Review*, C. 33., S. 4., ss. 421-440.
- HILBINK, Lisa (2009). “The Constituted Nature of Constituents’ Interests: Historical and Ideational Factors in Judicial Empowerment”, *Political Research Quarterly*, C. 62., S. 4., ss. 781-797.
- HIRSCHL, Ran (2004). “Constitutional Courts vs. Religious Fundamentalism: Three Middle Eastern Tales”, *Texas Law Review*, C. 82., S. 7., ss. 1819-1860.
- HIRSCHL, Ran (2004). “‘Juristocracy’ — Political, Not Juridical”, *The Good Society*, C. 13., S. 3., ss. 6-11.
- HIRSCHL, Ran (2008). “The Judicialization of Mega-Politics and the Rise of Political Courts”, *Annual Review of Political Science*, C. 11., S. 1., ss. 93-118.
- HIRSCHL, Ran (2011). *The Judicialization of Politics*, içinde Godin, Robert E. (Der.), *The Oxford Handbook of Political Science* (ss. 1-25), Oxford: Oxford University Press.
- HIRSCHL, Ran (2006). “The New Constitution and the Judicialization of Pure Politics Worldwide”, *Fordham Law Review*, C. 75., S. 2., ss. 721-753.
- HIRSCHL, Ran (2007). *Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*, Cambridge: Harvard University Press.
- HUNEEUS, Alexandra, COUSO, Javier ve SIEDER, Rachel (2010). *Cultures of Legality: Judicialization and Political Activism in Contemporary Latin America*, içinde Couso, Javier, Huneeus, Alexandra ve Sieder, Rachel (Der.), *Cultures of Legality: Judicialization and Political Activism in Latin America* (ss. 3-21), Cambridge: Cambridge University Press.

- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2010). Türk Siyasetinin Yapısal Analizi - II: 1920-1960, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KAYNAR, Mete Kaan ve KALKAN, Nurettin (Der.) (2022). Cumhuriyet Dönemi Partiler - Seçimler - Beyannameler (1923-1980). Ankara: TBMM Basımevi.
- KEYDER, Çağlar (2022). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (2022). 27 Mayıs’ın Kayıp Anayasası, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.
- LANDFRIED, Christine (1994). “The Judicialization of Politics in Germany”, *International Political Science Review*, C. 15., S. 2., ss. 113-124.
- MOUSTAFA, Tamir (2003). “Law versus the State: The Judicialization of Politics in Egypt.” *Law & Social Inquiry*, C. 28., S. 4., ss. 883-930.
- ONAR, Erdal (2003). Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, Ankara.
- ONAR, Sıddık Sami (2011). “Benim Anayasalarım”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 69., S. 1-2., ss. 1-36.
- ÖZBUDUN, Ergun (2005). Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu, içinde Ergül, Ozan (Der.), *Demokrasi ve Yargı* (ss. 336-351), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2012). “Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri.” *Liberal Düşünce Dergisi*, C. 17., S. 68., ss. 5-18.
- ÖZTÜRK, Kazım (1966). İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. I, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZTÜRK, Kazım (1966). İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. III, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- RAMSEYER, J. Mark (1994). "The Puzzling (In)Dependence of Courts: A Comparative Approach", *The Journal of Legal Studies*, C. 23., S. 2., ss. 721-747.
- RESMÎ GAZETE (28 Mayıs 1960). "Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun tesbit ettiği esaslar", <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10540.pdf>.
- SAÇ, Selman (2023). *Muhalefetten Ortanın Soluna CHP (1950-1965), içinde Selçuk, E. Kadir (Der.), Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı (ss. 83-110)*, İstanbul: İletişim Yay.
- SEVEN, Gülşen ve VINX, Lars (2017). "The Hegemonic Preservation Thesis Revisited: The Example of Turkey", *Hague Journal on the Rule of Law*, C. 9., S. 1., ss. 45-82.
- SHAMBAYATI, Hootan ve KIRDIŞ, Esen (2009). "In Pursuit of 'Contemporary Civilization': Judicial Empowerment in Turkey", *Political Research Quarterly*, C. 62., S. 4., ss. 767-780.
- SHAPIRO, Martin ve STONE SWEET, Alec (2002). *On Law, Politics, and Judicialization*. Oxford: Oxford University Press.
- SIEDER, Rachel, SCHJOLDEN, Line ve ANGELL, Alan (2009). Introduction, içinde Sieder, Rachel, Schjolden, Line ve Angell, Alan (Der.), *The Judicialization of Politics in Latin America (ss. 1-20)*, New York: Palgrave Macmillan.
- Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü (1960). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- SOYSAL, Mümtaz (1969). *Dinamik Anayasa Anlayışı: Anayasa Dialektiği Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- STONE SWEET, Alec (2000). *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- TANÖR, Bülent (2020). *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.

- TANÖR, Bülent (2014). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TARHAN ÇELEBİ, Gülce (2024). "1962-1980 Arasında Anayasa Mahkemesi ve Siyasal Aktörlerin İlişkisi: Hegemonik Koruma Tezi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım", *Alternatif Politika*, C. 16., S. 1., ss. 142-179.
- ÜNLÜ, Barış (2022). *Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- VALLINDER, Torbjörn (1994). "The Judicialization of Politics – A World-Wide Phenomenon: Introduction", *International Political Science Review*, C. 15., S. 2., ss. 91-99.
- YEĞEN, Oya (2018). "Judicial 'empowerment' through Constitutional Change: The Case of Chilean and Turkish Constitutional Courts", *Research and Policy on Turkey*, C. 3., S. 1., ss. 40-67.
- YOLCU, Serkan (2023). "Anayasa Tarihimizden Bir Keşif: Türkiye'de Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi İlk Defa Ne Zaman Denendi?", *Anayasa Yargısı*, C. 40., S. 2., ss. 87-114.
- YÜKSEL, İsmail (2022). "Bir Zayıf Yargısal Denetim Yöntemi Örneği Olarak Kanada Haklar ve Özgürlükler Beyanname-si'nin 33. Maddesi'nin (Askıya Alma Hükümü) Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24., S. 1., ss. 317-345.

